

listu »naprednog svećenstva«: Strossmayera, Račkoga, Dobrilu i Pavlinovića), ali da bi za Hrvate u BiH to sigurno bilo štetno. Prije svega stoga što Stadler inzistira na konfesionalnom aspektu, a katolički svijet u BiH ima »veliku političku misiju«. Ako se uzme u obzir sveprisutnost propagande o slavenskoj uzajamnosti, Pilarovo objašnjenje te velike političke misije ne iznenađuje: misija Hrvata katolika u BiH je »da na jugu monarhije stvore jaku političku *slavensku* formaciju, sa zamašnim političkim i kulturnim zadatkom«. Pilar ne objašnjava pobliže koji bi to bili »politički i kulturni zadaci« bosanskohercegovačkih katolika, ali je očito da se zanosi romantičarskom, preporodnom i strossmayerovskom idejom kulturnoga privođenja nekatolika vrijednostima zapadne civilizacije — idejom, uostalom, koja se i danas može čuti u važnim i visokim političkim krugovima — a pri tom se ponajprije misli na muslimane. Istina, govoreći o predustavnom razdoblju i o koaliciji, Pilar ima u vidu politički pragmatizam koaliranja s muslimanima. U što Pilar ne sumnja jest da isticanje katolicizma kod Hrvata u BiH sigurno šteti toj velikoj političkoj zadaći.

Pilar je zamišljao ulogu HNŽ-a i njegova vodstva kao ekonomsko, socijalno i kulturno podizanje Hrvata katolika u BiH, što je navodno bio glavni nedostatak prijašnjega vodstva bosanskohercegovačkih Hrvata. No, kad je htio pokazati kako bi se taj politički program izveo, nije išao dalje od prazne retorike tipa »treba imati ambicija«, »moramo znati šta je nužno« te ukazivanja na Srbe kao primjer. Srbi su mu, kao i naprednjacima u banskoj Hrvatskoj, bili uzor i u crkvenom ustroju: narod mora suodlučivati s klerom u upravljanju crkvenim dobrima, a ne da je potpuno ovisan o kleričkim odlukama.

Posljednja točka iz Pilarove obrane vodstva HNŽ-a i optužbe nadbiskupa Stadlera je obrana franjevac. I taj je vid odjek naprednjačkih pogleda. Kao i protucrkvveni krugovi u banskoj Hrvatskoj, Pilar je za mnoge negativnosti u Crkvi i u društvu, pa i u BiH, optužio isusovce. S obzirom na bosanskohercegovačku situaciju, Pilar je zapravo ukazao u čemu je jedan od bitnih problema politike u BiH na početku stoljeća, a ujedno i problem odnosa između nadbiskupa Stadlera i vodstva HNŽ-a. On tvrdi »da je samo politika franjevac ona, koja ima izgleda na uspjeh«. Ipak, nije objasnio koja je to politika franjevac niti zašto jedino ona ima izgleda na uspjeh, ali je zamjetno da je prihvatio standardno franjevačko stajalište da su franjevci kroz 400 godina čuvali bosanskohercegovački katolicizam kao samorazumljiv argument za ispravnost njihove tadašnje politike, osobito njihova dugogodišnjega spora s nadbiskupom Stadlerom. Nije smatrao potrebnim objasniti zašto, ako već traži krivca za jedno stanje Hrvata katolika u BiH među katoličkom hijerarhijom, krivi Stadlera zbog njegova tridesetogodišnjega čelništva nad katolicima, a ne franjevce zbog njihove 400-godišnje neupitne duhovne vlasti nad tim narodom. Pretpostavljam da Pilar nije ni mogao postavljati takva pitanja, jer bi to značilo da preispituje svoje predrasude i neizrečena, možda i nedefinirana, polazišta, što je ipak bio prekrupan zalogaj u njegovoj životnoj dobi.

No u ozbiljnijoj dobi i nakon iskustva kako hrvatska politika u BiH i u ostatku hrvatskih zemalja vodi u slijepu ulicu, Pilar je imao snage napustiti sva ta stajališta iznesena u brošuri »Nadbiskup Stadler i Hrv. Nar. Zajednica«, prihvatiti političke poglede koje je zastupao nadbiskup Stadler te mu se u pokušaju okupljanja hrvatskih zemalja u Hrvatskom kraljevstvu priključiti kao najuži suradnik. Zasićeno, to je osobina koja resi velike ljude te se po tome i Pilar i Stadler u takve mogu ubrojiti.

# Nadbiskup Stadler i Hrv. Nar. Zajednica

Napisao „Zajedničar“

Preiskano iz „Hrvatske Zajednice“.

Cijena 70 hellera.



Tiskara „Sarajevoer Tagblatt“. — Sarajevo 1910.

## PREGOVOR

Nema dvojbe, da je nerazjašnjeni odnošaj naslovnih dvaju važnih faktora hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini rak rana, na kojoj već dvije godine boluje naš socijalni i politički život. Ovaj odnošaj je bio, da se poslužimo uobičajenom figurom — ozlijegjeno mjesto, u koje se nismo usugjivali dirati, da ga bolno ne diramo, da ozljedu još veću ne učinimo.

Nu razvritak prilika je u punom toku i mi mislimo, da je došao čas, gdje je upravo naša dužnost, da svoje stanovište preciziramo, i time sa svoje strane doprinesemo razbistrenju spomenutog odnošaja.

Da ćemo kod toga biti objektivni, te stavljeni predmet objektivno, sine ira et studio,<sup>1</sup> pretresati, mislim da netrebamo naposeb čitaocu obećavati, to već leži u samoj naravi stvari; u odličnim svojstvima, položaju i važnosti obih faktora, između kojih treba, da se odnosi probistre. Da li će nam to uspjeti, prepuštamo čitaocima, neka o tome izreknu svoj sud.

Da se pako ne izgubimo u mnogobrojnim nitima i pitanjima, koja nam se u tim kompliciranim odnosima nabacuju, moramo ovu zadaću strogo ograničiti. Baviti ćemo se pitanjem, je li »Hrvatska narodna Zajednica« protuvjerska, je li antiklerikalna, je li ikada što učinila proti katoličke vjere, proti katoličkog morala, je li učinila isto, što bi joj se moglo sa gledišta vjerskog morala predbaciti i što bi opravdalo one napadaje, koji joj se u tom pogledu čine.

Najteži prijekor kojim se na H. N. Z. napada, jest taj, da nije dovoljno katolička, dapače da je protuvjerska, da je proti katoličke vjere, proti katoličkoga morala itd. kako to dnevno čitamo u »Hrv. Dnevniku«,<sup>2</sup> i sigurno je bilo čitaoca, koje je taj prigovor žacnuo.

Nu svaki misaoni čitaoc koji ne živi samo od fraza nego je sam naučio misliti, morati će si staviti pitanje, ja, u čem sastoji to bezvjerstvo H. N. Z.? I ako se zadubi u stvar, morati će priznati da su ljudi, koji te objede proti Zajednici svaki dan izbacuju, ostali dokaz za svoje tvrdnje potpuno dužni.

Nu opet mora ova toliko ponavljana tvrdnja imati temelj, neki makar psihološki uzrok; i mi ćemo si staviti za zadaću da ovo ispitamo, jer ovdje leži bolna točka; nesporazum između Nadbiskupa Stadlera<sup>3</sup> i Hrvatske Narodne Zajednice.

### I.

H. N. Z. nije nikaki artefakt, nego je ona organ izrasao unutarnjom nuždom iz potrebe hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini, kako ju je on osjećao u godinama 1904. — 1908. Ako hoćemo jasno pojmiti nutarnju strukturu H. N. Z., moramo sebi predočiti opće stanje te socijalne i političke prilike hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini.

Glavna značajka socijalnih prilika hrvatskoga katoličkog naroda u Bosni kroz prvih 30 godina austrijske uprave bila je ta, da je katolički kler, kao najjača, jedina po

<sup>1</sup> »Bez mržnje i sklonosti« (Tacit). (op. prir.)

<sup>2</sup> *Hrvatski dnevnik*, sarajevske katoličke novine (1906. — 1918.). (op. prir.)

<sup>3</sup> Josip Stadler/Štadler (1843. — 1918.), vrhbosanski (sarajevski) nadbiskup (1882. — 1918.). (op. prir.)

cijeloj zemlji raspletena organizacija, bio jedini nosioc političkih ideja hrvatskoga katoličkog naroda u Bosni. On je bio jedini politički faktor među Hrvatima katolicima, i usljed toga sav politički upliv u svojim rukama skupio i držao.

Nadbiskup vrhbosanski kao hierarhijska glava katoličkoga klera u Bosni i Hercegovini bio je usljed toga ujedno i politički vogja hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini.

Medjutim kad je prošla prva četvrtina stoljeća i počela se praviti bilanca dvadesetpet-godišnje uprave Austro-ugarske monarhije, ispostavila se je začudna činjenica, da je bilanca uprave ove katoličke države baš za katolike najnepovoljnija. Od svih konfesija u zemlji najmanje su napredovali katolici.

Usprikoš znatnoga broja doseljenog katoličkog življa i znatne inteligencije i financijske snage, koju je ova grupa za sebe stvorila, bili su katolici kao socijalni i politički faktor u Bosni i Hercegovini, na zadnjem mjestu. I to ne samo u toliko, koliko je njihova slabost bila uvjetovana najmanjim brojem pučanstva, nego i relativno je barometar njihovog socijalnoga upliva stajao ispod onoga stepena, koji im je označen njihovom brojnom snagom. I u mjestima gdje su katolici u većini bili, nije se o njima vodilo računa, oni su bili potpuna *quantité negligible*.<sup>4</sup>

XX. stoljeće našlo je dakle katolike Hrvate u Bosni i Hercegovini na najnižoj točki političkog i socijalnog znamenovanja!

To je činjenica, koja je kod postanka »H. N. Z.« igrala veliku ulogu, i koju moramo vazda držati pred očima, ako je hoćemo dobro shvatiti.

Ako idemo još поближе posmatrati socijalnu strukturu i prilike hrvatskoga katoličkoga življa u Bosni i Hercegovini na početku XX. vijeka, pasti će nam osim onoga, što smo već prije spomenuli, još dalje u oči:

I. Manjak svake samonikle narodne organizacije u Bosni i Hercegovini, koja bi vršila na naš narod ikakovi dublji socijalni ili politički upliv. Hrvatska pjevačka društva i čitaonice, kojih je bilo po cijeloj Herceg Bosni, negovali su nješto malo društvenost i glazbu, nu i to prilično malo, dočim je ostali njihov upliv bio gotovo jednak ništici.

II. Izvanredna gospodarska slaboća i zaostalost hrvatskog katoličkog življa. Hrvati katolici bili su gospodarski najslabiji od sva tri elementa. Ne samo da su imali relativno najmanje gospodarski jakih pojedinaca, nego i prosječni gospodarski smisao hrvatskog katoličkog elementa bio je slabiji od onoga drugih dviju konfesija.

III. Pasivnost i manjak interesa za pojave javnoga života, te manjak samostalnog političkog mišljenja. Puko preživljanje političkih fraza iz preko Save i Dinare bio je jedini politički duševni život.

IV. Usljed činjenice, što je političko vodstvo hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini bilo u rukama katoličke hierarhije u Sarajevu, te usljed toga što je ova imala u rukama najjači hrvatski list, proširilo se je u zemlji shvaćanje o istovjetnosti katolicizma i Hrvatstva, te se stvorilo uvjerenje, da se ta dva pojma jedan od drugoga dijeliti ne mogu.

<sup>4</sup> »Vrijednost koja se može zanemariti«, tj. sitnica. (op. prir.)

V. Izoliranost hrvatskog katoličkog življa i otugjenje Muslimana<sup>5</sup> od hrvatske narodne misli. Srbi svjestni svojih ciljeva i svoje snage išli su svojim putem, pasivnost katolika, ako im nije bila počudna, smetala im sigurno nije. Muslimani, čija je inteligencija u prvo vrijeme iza okupacije listom naginjala Hrvatstvu, videći u jednu ruku vodstvo hrvatskog naroda u rukama svećenika, od kojih su oni iz konfesionalnih razloga zazirali a u drugu potpunu pasivnost Hrvatstva, kao političkog i socialnog elementa, odbili se od hrvatske ideje i stali se približivati Srbima. Da je tomu bio uzrok, što je vodstvo hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini bilo u rukama onoga klera, koji ne poznaje psihu domaćeg pučanstva, a najmanje osjetljivost naših muslimana, o tome nitko, tko je pratio razvitak prilika u Bosni od 1900. — 1908., ne može dvojiti. Da li su Muslimani imali razloga i temeljita povoda otugjiti se iz toga uzroka toliko Hrvatstvu, to je drugo pitanje, koje ovdje ne ćemo ventilirati. Nama je ovdje zadaća konstatirati samo tu činjenicu.

Uz ove sveopće konstelacije u Bosni i Hercegovini razvili su se dogagajji i prilike g. 1906., 1907. i 1908., koje su donijele sa sobom tešku nutarnju krizu u Bosni i Hercegovini, nepovoljno stanje za budućnost Hrvata, a dapače i pogibelj za opstanak monarhije u okupiranim zemljama.

U ovo odsudno vrijeme rodila se je »H. N. Z.« Rodila se je iz narodne potrebe, a uz grčeviti napor nekolicine patriota, da nas bosansko hercegovačke Hrvate bura, koja se na obzorju spremala, ne zateče sasvim nepripravne.

Ti rodoljubi, u prvom redu t. z. odbor šestorice, morali su računati sa danim prilikama, i prama njima udesiti svoje djelovanje u tom smjeru, da postigne što veći mogući uspjeh.

Gospodarska slaboća hrvatskog naroda, produkt razvitka kroz stoljeća, nije se dala ukloniti preko noći, jer za tu rabotu trebaju decenija, nu uvaženo je to time, što je uzeto u program »H. N. Z.« gospodarsko ojačanje naroda.

Valjalo je u prvom redu stvoriti veliku i jaku organizaciju. Ta je stvorena u »H. N. Z.« Valjalo je razbiti pasivnost i manjak interesa u narodu za pojave javnoga života, to je postignuto intenzivnom agitacijom po cijeloj zemlji. Stvoren jest mali politički program, neodvisan od mišljenja hrvatskih političkih stranaka, odgovarajući potrebama hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini.

Konačno valjalo je izaći iz stadija političke pasivnosti i podregjenosti, trebalo je postati atraktivni elemenat, koji je u stanju, privlačiti sebi druge elemente i u korporaciji naći snagu.

Na to je silila Hrvate ne samo okolnost što su oni brojno najmanji elemenat u zemlji, nego ih je to poučio i primjer Srba. Njihov odlučni upliv, koji su oni vršili u godinama 1906. i 1907. osnivao se je ne samo u njihovoj relativnoj većini, nego u glavnom na tom, što su umjeli privući Muslimane k sebi, podvrći ih sasvim svojim ciljevima, te se mogli onda naprama vladi i naprama Evropi pozivati na to, da govore u ime većine naroda u Bosni i Hercegovini.

Onima, koji su stvarali H. N. Z. moralo je biti jasno, da Hrvati, pod svojim dosadašnjim vodstvom ne mogu biti privlačivi elemenat. Svako dijete u Bosni i Hercego-

<sup>5</sup> Misli se na muslimane kao vjersku, a ne etničku zajednicu. (op. prir.)

vini zna, da su Srbi Muslimane najviše time od Hrvata odbili, a k sebi privukli, što su ih strašili sa Stadlerom, sa katoličkom propagandom, sa pokrštaivanjem i t. d.

Ja ponavljam, da nikako ne držim ovo shvaćanje Muslimana ispravnim. Ali što se je moglo učiniti u ono doba akutne krize? Zar čekati dok se Srbi i Muslimani predomisle i dobiju drugo mnijenje o Stadleru i njegovom djelovanju? Roma deliberante Saguntum perii!<sup>6</sup> Trebalo je računati sa duševnim raspoloženjem Muslimana i zato nastojati, da H. N. Z. u prvom redu organizira sve sile hrvatskog laičkog elementa u Bosni i Hercegovini, te da se razbije ono za hrvatsku narodnu misao štetno uvjerenje »da je Hrvatstvo i katolicizam identičan pojam«, i da je katolička propaganda nerazdruživo svezana sa hrvatskom narodnom idejom.

To je kod prvoga izbora H. N. Z. provedeno. Na čelo H. N. Z. su došli ljudi, koji znadu ova dva pojma strogo lučiti te integritet jedne i druge ideje štititi. H. N. Z. je u kritično doba 1908. i 1909. hrv. narod držala na okupu, prikazala ga prvi put nakon toliko stotina godina političkim elementom, s kojim se mora računati. Muslimani u kojima još nije zamrla sva stara ljubav za Hrvatstvo, stali su se opet zanj zanimati.

To je nakon trideset okupacionih godina potpune stagnacije, nerada, bezuspješnosti i neznamenovanja za Hrvate u Bosni i Hercegovini bio veliki uspjeh.

Kao posljedica toga prešao je politički upliv među hrvatskim katoličkim narodom u Bosni i Hercegovini u ruke vodstva H. N. Z.

To je veliki grijeh, koji se upisuje u teret H. N. Z. To je onaj razlog zašto se H. N. Z. predbacuje nehaj za vjeru, za katolički moral i t. d.

Ja pako ovdje moram utvrditi, da osnivači H. N. Z. nisu imali nikakove protuvjerske niti antiklerikalne tendencije, kad su nastojali u zajednici organizovati u prvom redu laički elemenat. Oni su u navedenom smjeru postupali instinktivno, samo pod pritiskom nužde i u težnji samoodržanja svoga naroda, jer su osjećali, da se samo tim putem daju kakvi takvi pozitivni uspjesi postići.

Oni su polazili sa stanovišta, da crkva katolička, raspoložuci sa svojom univerzalnom organizacijom, koja je vjekove, i te kakove bure svladala, ne treba male »Zajednice«, da joj se u službu stavi. Oni su računali, da će svećenički elemenat u svojoj izvrstnoj crkvenoj organizaciji uz svjetovnjake organizovan u H. N. Z. suradnikovati, i to tako, da kler u prvom redu gleda konfesionalne interese a u H. N. Z. narodne interese, te se tako megjusobno popunjavaju.

To, i samo to je bio cilj osnivača H. N. Z.

Imputirati druge ciljeve može samo zloba ili neshvaćanje, i zato mislimo da je ovakovo razjašnjenje bilo nužno, te će još njeka daljnja razjašnjenja biti od koristi.

## II.

U prvom članku nastojali smo historičkom metodom prikazati kako se je razvila Hrvatska Narodna Zajednica, koje su joj bile vodeće misli, i kako je po našem mnijenju nastala opreka između Nadbiskupa Šadlera i Hrv. Nar. Zajednice. — Istaknuli smo naposeb, da je H. N. Z. uspjelo kroz neko vrijeme postati snažnim aktivnim fak-

<sup>6</sup> »Dok je Rim vijećao, propade Sagunt!« Drugim riječima: ne valja previše oklijevati. (op. prir.)

torom u politici hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini, da je ona skupila znatni politički upliv u svojim rukama; da je uz to umjela reprezentirati naprama vani, i da je zato preuzela u svoje ruke političko vodstvo hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini, koje je dosele, kroz 30 godina isključivo u svom mirnom i nesmetanom posjedu držao katolički svjetovni kler, dotično nadbiskup Štadler. — Istaknuli smo nadalje naše tvrdo uvjerenje, da je samo ova okolnost glavnim uzrokom opreke a kako i na žalost vidimo, nesporazuma i današnje borbe izmegju nadbiskupa Štadlera i H. N. Z.

Mi tvrdimo, da se u toj opreci ne radi ni o čem drugom, nego o pitanju političkoga upliva, političkoga vodstva, o pitanju moći. Tvrdimo, da se radi o tome, tko će imati vrhovnu riječ u političkom životu hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini hoće li to imati isključivo svjetovni kler kao takav, ili sveukupna narodna inteligencija, u kojoj naravski i kleru ide časno mjesto.

Na nama je sada dužnost, da tu našu tvrdnju dokazima potkrijepimo.

Nego nam prvo svega treba predusresti jednom prigovoru: kako se može govoriti o borbi za političku vlast, kad je Zajednica nepolitičko, gospodarsko — prosvjetno društvo; kad joj u § 3 pravila piše izričito »politička djelatnost isključena je«. Na taj ćemo prigovor odmah slijedeće uzvratiti:

I katolički kler imao bi po svojoj pravoj svrsi sa svim nepolitičku zadaću, pak zato ipak vidimo, da se je katolički kler vazda i svagdje politikom bavio. — Stvarači zamislili su H. N. Z. kao nepolitično društvo, nu došle su takove prilike, koje su ju, kao jedinu veliku i samoniklu hrvatsku organizaciju, u Bosni i Hercegovini prisilile, da se bavi politikom.

H. N. Z. je usljed sile prilika vršila političku funkciju, ona je reprezentirala hrvatski narod u Bosni i Hercegovini naprama vani, ona je u kritička vremena isticala njegove političke težnje, budila narodnu svijest, i zato je bez obzira, je li bila njezina prava svrha politička ili ne, bila u istini politički faktor in optima forma.

O tome mislimo, da ne treba više gubiti riječi.

Naposeb ne treba nam to biti začudno u Bosni, gdje crkveno-školske općine i vakufska uprava vrše znatnu političku ulogu. Ako u Njemačkoj Flottenverein<sup>7</sup> može igrati političku ulogu, za što da se čudimo, da ju je i H. N. Z. u Bosni igrala? Sila prilika jača je od najdrakonskijih zakonskih klauzula. Silom prilika postala je H. N. Z. političkim činbenikom od velikog zamašaja.

A sada da pregjemo na samo dokazivanje naše teze. Pri tom služiti ćemo se u glavnom opet historičkom metodom; jer smatramo, da ćemo našu tvrdnju najbolje dokazati, prikazujući držanje gospode oko »Hrvatskog Dnevnika« u raznim fazama razvitka H. N. Z.

a) Odmah u početku naišla je H. N. Z. na nepouzdanje i na sumnju kod gospode oko kaptola vrhbosanskoga. Vremenom je to u člancima »Hrvatskog Dnevnika« izbilo na javu. Spočitnulo se je osnivačima H. N. Z., zapravo tako zvanom odboru šestorice: da se nije kod izradbe pravila »pitao« kaptol vrhbosanski.

To je vrlo zanimljivo i značajno. Što znači ovo »pitati« kaptol vrhbosanski?

<sup>7</sup> »Flottenverein« (njem.) = udruga za unapređivanje mornarice. U Njemačkoj su tijekom druge polovice XIX. st. takve udruge poučavale stanovništvo o pomorskoj ratnoj sili. (op. prir.)

Odbor šestorice dobio je mandat na pučkoj skupštini u Dolcu, dne 16. kolovoza 1906. od tamo sabranoga naroda Preuzvišeni gosp. nadbiskup Štadler prisustvovao toj skupštini, i nije prigovarao izboru.

Odbor šestorice imao je dakle potpuno legitimaciju, da izradi pravila po svome uvjerenju. »Pitati« kaptol značilo bi priznati iznad sebe jednu višu instanciju, koja ima a priori pravo u svim narodnim stvarima na odlučujuću riječ, značilo bi priznati jedno vrhovno vodstvo narodno utjelovljeno u nadbiskupu vrhbosanskome. A tko imperativno zahtijeva da ga se pita, taj indirektno prisvaja za sebe pravo vrhovne odluke;

b) Nego pod pritiskom osobito kritičnih prilika, koje nastadoše godine 1908. u našoj domovini, čitava se je stvar nekako zakrpala.

Pogoršao se je odnošaj tek iza aneksije u jeseni 1908.

Vodstvo H. N. Z. bijaše saznalo, da Srbi žele prigodom delegacija u Pešti početkom listopada 1908. u kojima se je imala rješavati sudbina naše domovine, izaslati brojnu deputaciju, i time na delegacije uplivati u smislu svojih želja.

Vodstvo H. N. Z. s toga zaključilo, da tome stvori prevagu i da hrvatsko stanovništvo istakne. Ono to učini time, što je sa svoje strane pozvalo cijeli središnji odbor u Peštu, da prisustvuje zasjedanju delegacija, i da sa svoje strane djeluje.

Na putu u Peštu sustigla je megjutim članove središnjeg odbora vijest o aneksiji.

Našavši se tako na čudu i držeći svoju pravu svrhu izjalovljenom, središnji odbor uznastojao makar reprezentativno djelovati, što mu je i potpuno uspješno.

Sve novine pisale su o reprezentantima Hrvata, o hrvatskim težnjama u Bosni itd. — Konačno je uslijedila 12. oktobra 1908. čuvena audijenca kod Njegovog Veličanstva,<sup>8</sup> gdje su članovi središnjeg odbora H. N. Z. bili primljeni kao pozvani predstavnici Hrvatstva u Bosni-Hercegovini.

Tim časom promjenila se je scenerija oko »Hrvatskog Dnevnika«.

Ljubav za H. N. Z. odjedared je ohladila. — Najprije se središnjem odboru stalo sa strane ispotiha prigovarati, da H. N. Z. uopće uzima vlast, da reprezentira Hrvate iz Bosne i Hercegovine u Beču i u Pešti.

Nu još ljepše je trebalo da dogje. Nadbiskup Stadler organizovao doskora, usprkos svim prigovorima, monstre-deputaciju od 400 katolika iz Bosne i Hercegovine, da se poklone Njegovom Veličanstvu. Ova se deputacija nije megjutim zadovoljila, da bude samo katolička, nego je htjela, da bude i hrvatska, pa je svoje hrvatstvo svagdje ostantativno isticala.

Tome napokon ne bi bilo sa narodnoga gledišta prigovora, jer dva su više nego jedan. Ali čitava inscenacija te deputacije, velika masa dionika iz svih slojeva, način istupa nadbiskupa Štadlera, što će svakom još biti u pameti, nedvojbeno pokazuje težnju, da se predoči ad oculos<sup>9</sup> Beču i cijeloj monarhiji, kako nije središnji odbor H. N. Z. nego vogja te deputacije, pravi vogja Hrvatskog naroda u Bosni i Hercegovini.

<sup>8</sup> Misli se na Franju Josipa I. Habsburg-Lothringa (1830. — 1916.), austrijskoga cara i ugarsko-hrvatskog kralja (1848. — 1867.) te kasnije cara i kralja Austro-Ugarske Monarhije (1867. — 1916.). (op. prir.)

<sup>9</sup> »Pred oči«, tj. vidljivo; naočigled. (op. prir.)

c) Nu i ova deputacija nije imala željenoga uspjeha. H. N. Z. žilavo je držala stečenu situaciju, i potisnuta već jedared na političko polje, spremala se da pripravi hrvatski narod u Bosni i Hercegovini na budući parlamentarni život.

Početak januara osvanu u »Hrvatskom Dnevniku« dopis, upravljen na predsjednika H. N. Z., a potpisan po preuzv. g. nadbiskupu Šadleru. U njem se predsjedništvu javlja, da je na kaptolu izabran odbor od sedam svećenika, koji stavlja na H. N. Z. svoje zahtjeve u 6 točaka, u formi: »Onaj odbor stupa pred predsjedništvo H. N. Z. sa sljedećim zahtjevom, koji neka to slavno predsjedništvo uvažiti izvoli«.

Da ne duljimo, ne ćemo navoditi svih točaka toga zaključka, ali ćemo navesti one točke, koje su važne za naše dokazivanje.

Točka 2. »U svrhu izbora članova« okružnih odbora i naročito središnjeg odbora, želi svećenstvo, da predsjedništvo odnosno središnji odbor H. N. Z. radi s njime sporazumno preko izabranoga odbora od 7 lica, i da budu izabrani ljudi, koji će respektirati svetinju katoličkog i hrvatskog naroda.

Točka 4. »Kler želi, da bude izključen iz H. N. Z. svaki onaj, koji u njoj bude radio protiv interesa hrvatskoga naroda, vjere i katoličkoga svećenstva, jer je H. N. Z. najvećom većinom od katoličkoga puka i svećenstva zasnovana, pa je pravo, da se u njoj i po njoj štede i čuvaju interesi vjere najvećeg dijela hrv. naroda.«

Točka 5. »Poželjno bi bilo, da se pravila H. N. Z. promjene u tom smislu; da uz širi središnji odbor postoji još i eksekutivni odbor H. N. Z. i taj da bude stalno u Sarajevu. Time bi bio rad u H. N. Z. veoma olahkoćen, jer bi se eksekutivni odbor mogao svaki čas sastati, a u drugu bi ruku mogao stojati u dodiru sa našim episkopatom i redovničkim prelatima, pa da tako svi moralno podupirani uzmognu ujedinenom snagom harmonično poraditi u svakoj zajedničkoj akciji na boljak naroda.«

Da se pak koji čitaoc ne izgubi u ovom majstorluku uvijene stilistike i prikrivenih ciljeva, valja pojedine stavke u prostonarodni govor prenijeti.

Točka 2. ima da kaže: U središnji i okružne odbore smiju biti izabrani samo oni ljudi, na koje odbor od 7 lica t. j. kaptol vrhbosanski pristane. To znači, da birani mogu biti samo oni ljudi, koji su kaptolu bezuvjetno odani i poslušni.

Točka 4. ima da kaže: Ako bi u središnji ili okružni odbor bio ipak njetko izabran protivu volje kaptola vrhbosanskoga ili se naknadno pokazao nepouzdanim, da se vazda može izbaciti iz H. N. Z.

Točka 5. ima da kaže: Pošto sadanja pravila H. N. Z. nisu takova, da bi kaptol vrhbosanski mogao vršiti dovoljni upliv na H. N. Z., to treba stvoriti posebni organ, pomoću koga će spomenuti kaptol u H. N. Z. moći komandirati, kako je njemu drago.

To će morati iz ove tri točke pročitati svaki koji imade malo iskustva u višoj stilistici, i koji znade iz gomila riječi i fraza izvaditi pravu jezgru.

Kaptol vrhbosanski je dakle kušao, da smjelim skokom preskoči zapreke, koje su stajale po vlasti odobrena, po narodu prihvaćena pravila H. N. Z. i da preko toga kaptolskoga odbora sedmorice, koji stoji sasvim izvan okvira pravila, koji ne ima nikakva saveza sa ciljevima ni sa svrhom H. N. Z. vrši vrhovno vodstvo nad čitavom H. N. Z.

Ta naravski nije ovaj zaključak prihvatila nego ga je u uljudnom i pomirljivom tonu otklonila, kao što nije moglo drugače ni biti.

d) I ovo dakle nije uspjelo. Valjalo je upotrijebiti drugu metodu. Već u svetom pismu piše: udri pastira i razbježati će se ovce. Počeli su sistematski napadati, koli na osobe pojedinaca na vodstvu u H. N. Z. toli na vodstvo H. N. Z. u cijelosti. To možemo još i danas svaki dan u »Hrvatskom Dnevniku« čitati.

Najvidljivije je to bilo u pogledu dra. Mandića.<sup>10</sup> Da ne idemo u detalje spomenuti ćemo afere s Agrarnom bankom i sa Vicom Mantegazzom, koje su još u svačijoj pameti.

Nije naša namjera ici braniti dra. Mandića, niti dokazivati njegovu nedužnost. Naprotiv moramo istaknuti, da se nismo slagali sa njegovim načinom postupanja u pitanju agrarne banke, i da se nismo žalili ovo naše stanovište odlučno i oštro zastupati. Nu ove su opreke bile stvarne naravi, čim je stvarni predmet opreke bio iscrpljen, i čim se je pokazalo, da bi daljnje prepiranje bilo na narodnu štetu, opreke su izglaglene, i jedinstvo u »H. N. Z.« razboritim kompromisom spašeno.

I izigranje dra. Sunarića<sup>11</sup> rojaka i druga dra. Mandića proti istome time, što je dr. Sunarić po »Hrvatskom Dnevniku« kandidiran za predsjednika »H. N. Z.« nije uspjelo. I tu je bilo neugodnih momenata, nu i ti su uklonjeni i jedinstvo »H. N. Z.« ostalo neuzdrmano.

Nu ne samo dr. Mandić, nego i drugi ugledni vogje »H. N. Z.« bili su predmetom progona. Župnici Franjevci, koji su radili za »H. N. Z.« udaljeni su sa župa i poslani u samostan, a i daljnih prijetnja u raznoj formi nije manjkalo. Na laike u vodstvu »H. N. Z.« dizala se kuka i motika, plele se spletke, nastojalo se, da im ubije ugled, da se oštete gospodarski. Velika javnost o tome nije nikada mnogo saznala, samo gdje gdje u »Hrvatskom Dnevniku« izlazila je po koja prikriveno zlobna primjedba, koja izjava ili koji u članku umotani napadaj. Nu ima upravo tipičnih slučajeva, a u našim su rukama dokumentarni dokazi za njeke vrlo interesantne primjere.

Mi sve te prljavštine ne dovajamo dakako u savez sa preuzvišenim gospodinom nadbiskupom Stadlerom, jer držimo njegovu osobu uzvišenom nad takovim niskostima. Mi to naprotiv pripisujemo preravnosti sluga... Ali da su u njegovoj službi učinjene, od toga nas nitko razuvjeriti ne će.

Svrha ovoga postupka je jasna. Kada vogje »H. N. Z.« budu oblačeni, poniženi, te izgube popularnost i ugled, izgubili su time uvjete za vodstvo. Kad pako nestane dosadanjih vogja, onda su najbliži vodstvu naravski oni, koji su i dojako vodstvo imali.

Nu i ova hajka nije hasnila.

»H. N. Z.« je izgubila ponješto na uplivu, široki slojevi su za nju nješto ohladili, ali u bivstvu je ona ostala nepomična.

e) Ova čvrstoća strukture »H. N. Z.« i njena žilavost zapanjila je gospodu oko »Hrvatskog Dnevnika« i dala im misliti.

<sup>10</sup> Nikola Mandić (1869. — 1945.), odvjetnik i političar. (op. prir.)

<sup>11</sup> Jozo (Josip) Sunarić (1868. — ?), odvjetnik i političar. (op. prir.)

Pošto sve nije hasnilo, valjalo je djavla istjerati Belzebubom. Valjalo je stvoriti isto tako uspješno sredstvo političke akcije i reprezentacije, kao što je »H. N. Z.«. Zamisljena je »Hrvatska Katolička Udruga«,<sup>12</sup> i skoro ugledaše pravila »H. K. U.« svjetlo svijeta.

Na prvi pogled pada u oči, da su ta pravila ništa drugo, nego malo razvodnjena i sa katoličko-konfesionalnim privjesama nakićena pravila »H. N. Z.« Čovjek može lećom pretražiti sva ta pravila, ne će naći jedne nove, niti jedne originalne ideje, u opće ništa, što bi narod hrvatski obogatilo ma u kojem pogledu.

Šta nas to uči? Da su oni, koji su išli graditi isto oružje, htjeli postići isti uspjeh, naime zadobiti opet političko vodstvo hrvatskoga naroda u svoje ruke, koje im je usljed razvitka prilika izmaklo.

Kod osnutka te zadruge nije se mislilo na posljedice, koje takav osnutak mora imati na naše socijalne i političke prilike, na onu nutarnju borbu i oslabljenje narodnih redova, koje su usljed nje nastati morali.

Nu nešto ne možem ovdje prešutiti.

U dopisu nadbiskupa Stadlera od 31. prosinca 1908. na predsjedništvo »H. N. Z.« od koga smo pod točkom c naveli punkt 2, 4 i 5; zahtjeva se od »H. N. Z.« pod točkom 1. doslovno: »Pravila 'H. N. Z.' neka se u toliko »isprave, te može članom 'H. N. Z.' biti samo Hrvat katolik«.

To zahtjeva kaptol vrhbosanski od »H. N. Z.«.

U § 6. nacrtu pravila »Hrvatske Katoličke Udruge« pako stoji: »Članom 'H. K. U.' može postati:

a) svaki muškarac, koji se priznaje Hrvatom katolikom i t. d.

b) uz iste uvjete i Hrvat nekatolik, ako njihov rad nije očito naperen protiv interesa katoličke vjere.

Zanimljivo je dakle, da se »H. K. U.« kao strogo konfesionalno društvo nije usudilo provesti ono, što se je odlučno tražilo od »H. N. Z.« kao narodnoga i nekonfesionalnoga društva!

f) da pako ne ostanemo kraj svih tih dokaza ipak u bludnji, o čemu se radi u sporu izmegju nadbiskupa Stadlera i »Hrvatske Narodne Zajednice«, podučio nas je o tome jasno presvjetli gospodin biskup Šarić,<sup>13</sup> svojim »umnim i prekrasnim govorom« («Hrvatski Dnevnik» br. 15. od 20. siječnja 1910.), koji nosi titulu »Potreba Hrvatske Katoličke Udruge«.

Mi ne ćemo po običaju nekih novina trgati pojedine citate iz toga govora te onda zbaždati, što je nama drago, nego ćemo navesti cijeli jedan veliki pasus, da vidimo u čemu leži »potreba 'H. K. U.'«.

»U mjesecu studenom g. 1890. obavijesti veliki Windthorst<sup>14</sup> katoličku Njemačku, da je 'Volksverein für das katholische Deutschland' t. j. pučka udruga za katoličku Njemačku već stvar pripravljena, a 15. veljače godine sljedeće osnova se to veliko

<sup>12</sup> Politička organizacija Hrvata u Bosni i Hercegovini utemeljenja 1910. godine. Do spajanja HKU i HNZ dolazi 1912. godine. (op. prir.)

<sup>13</sup> Ivan Evandelist Šarić (1871. — 1960.), katolički svećenik. Koadjutor nadbiskupa Stadlera (1908. — 1918.). Vrhbosanski nadbiskup (1922. — 1960.). (op. prir.)

<sup>14</sup> Ludwig Johann Ferdinand Gustav Windthorst (1812. — 1891.), njemački katolički političar. (op. prir.)

djelo njemačkih katolika u gradu Kölnu na skupštini, kojom je ravnao kao predsjednik — znate tko — nitko drugi, već glavom sam nadbiskup kölnski msgr. Krementz.<sup>15</sup> Povrh toga ovu je skupštinu na njezinu molbu i papa veliki Leon XIII.<sup>16</sup> blagoslovio, a i drugi biskupi kumovali su u velike pri osnivanju pučke udruge za njemačke katolike. Jesu li ti kažiprsti biskupski bili 'štetni' po njemački katolički 'Volksverein'? Nije prošlo ni pet godina, a 'Volksverein' je brojio do blizu 200.000 članova; danas broji i do pô milijuna. A neiskazane su blagodati 'Volksvereinove'.

»Takva je lijepa 'šteta' od 'zapovijedanja' biskupskoga. Neka se s toga neki ljudi ne plaše toliko od katoličkih biskupa i biskupskih palica. Toliki najslavniji u svijetu katolici lajci samo su najvoljeli, da opće i rade u sporazumu sa svojim biskupima. Najljepši su nam u tom izgledi eto jedan Windthorst, pa jedan O'Connell,<sup>17</sup> jedan Louis Veuillot,<sup>18</sup> jedan grof de Mun<sup>19</sup> i toliki drugi, pa i naši, recimo, Vojnovići,<sup>20</sup> Bresztyenski,<sup>21</sup> Šušteršići<sup>22</sup> i drugi«.

Tu se dakle obrazlaže, da vodstvo biskupa i nadbiskupa nije štetno, nego korisno, kako se vidi iz primjera njemačkoga »Volksverein für das katholische Deutschland«.

Onda se veli dalje doslovno u tom govoru:

»Da, dobro mi dogjoše na pamet ovi velikaši lajci katolici: Windthorst, O'Connell, de Mun, Šušteršić. Gospodo, što su ovi htjeli i uz velike žrtve i prijegore snovali, a neki od njih i još sada snuju za svoj katolički narod, to baš i mi sad hoćemo, da u ime Božje osnujemo za nas katolike Hrvate u Bosni i Hercegovini«.

Dakle potreba »H. K. U.« sastoji u tom, da se i u Bosni postigne »lijepa šteta od zapovijedanja biskupa i nadbiskupa«!

Mislim, da nije nužno ići dalje i našu tezu dokazivati. Tko dosele nije postao od Savla Pavao, ne će više ni postati. Naprotiv sasvim mu je sigurno jedno od 8 blaženstva...

### III.

U članku prvom konstatirali smo činjenicu, da je nastupom H. N. Z. i njezinom uspješno provedenom akcijom političko vodstvo u hrvatskom katoličkom narodu u Bosni i Hercegovini iz ruku svjetovnoga klera, dotično njegove glave, nadbiskupa vrhbosanskoga, prešlo u ruke laikata združenoga sa narodnim redovničkim svećen-

<sup>15</sup> Philipp Krementz (1819. — 1899.), katolički svećenik. Nadbiskup Kölna (1885. — 1899.). God. 1893. imenovan kardinalom. (op. prir.)

<sup>16</sup> Leon (Lav) XIII., poglavar Katoličke crkve (1878. — 1903.). Svjetovno ime Vincenzo Gioacchino Raffaele Luigi Pecci (1810. — 1903.). Autor enciklike *Rerum Novarum* (1891.). (op. prir.)

<sup>17</sup> Daniel O'Connell (Dónal O'Conaill) (1775. — 1847.), irski katolički političar. (op. prir.)

<sup>18</sup> Louis Veuillot (1813. — 1883.), francuski katolički novinar. (op. prir.)

<sup>19</sup> Adrien Albert Marie de Mun (1841. — 1914.), francuski katolički političar. (op. prir.)

<sup>20</sup> Pilar vjerojatno aludira na Konstantina (Kostu) Vojnovića (1832. — 1903.) pravnik i sveučilišnog profesora. (op. prir.)

<sup>21</sup> Aleksandar (Šandor) Bresztyenszky (1843. — 1904.), pravnik i sveučilišni profesor. (op. prir.)

<sup>22</sup> Ivan Šušteršić (1863. — 1925.), odvjetnik i prvak slovenskoga političkog katolicizma. (op. prir.)

stvom. Istaknuli smo i naše uvjerenje, da je ta činjenica uzrokom nesporazuma između nadbiskupa Štadlera i H. N. Z., a ne navodno bezvjerstvo ili protuvjerstvo H. N. Z., koje ne samo da nije dokazano, nego se dokazati ni neda, jer ne postoji.

U drugom članku nastojali smo našu tvrdnju, da se u spomenutoj opreci radi samo o borbi za političko prvenstvo i za političku moć, po mogućnosti i dokazati.

Megjutim je činjenica ovoga nagloga prelaza političke moći iz ruke jednoga moćnoga faktora našega 30 godišnjega narodnoga života u Herceg-Bosni u ruke drugoga novoga, tek nastalog faktora, koji nije ni iz daleka tako uplivan bio, kao prvi, tako začudan pojav, jedan u tolikoj mjeri neočekivani uspjeh, da ne možemo, a da si ne stavimo pitanje: kako je to nastalo? Koji su uzroci taj efekat postigli?

Taj prelaz je nedvojbeno jedan socialni pojav, koji imade svoje strogo odregjene uzroke, i koji nije mogao nastati preko noći, nego koji se je poduze u tišini spremao, dok napokon nije najedared izbio na površinu.

Mi mislimo, da bismo se upravo ogriješili o harmoničku cjelinu i potpunost naših izvoda, kad ne bismo i ovo pitanje malo u pretres uzeli i nastojali iz tužne historije Hrvata u Herceg-Bosni za potonjih 30 godina izabrati i izložiti one momente koji su kod toga odlučujuću ulogu igrali. Mi ćemo dakle i to pokušati, pa ćemo pod nekoliko rubrika iznijeti sve one momente, koje u tome pitanju držimo važnima i odlučnima, i koje smatramo uzrocima prije spomenute pojave.

Kod toga ćemo se poslužiti onom dobro poznatom i okušanom maksimumom: »qui bene distinguit, bene docet»,<sup>23</sup> te ćemo najprije razdijeliti uzroke, koji su kod toga po našem mnijenju djelovali, na dvoje:

U prvu grupu svrstati ćemo one momente, koji su ležali u samoj H. N. Z., u njezinoj naravi, nutarnjoj strukturi i njezinim svojstvima, a u drugu one, koji su ležali izvan nje, u općim prilikama, i koji su se ticali drugoga faktora, t. j. kaptola vrhbosanskoga i njegove glave, kao dotadanjeg vodstva.

1. Prvu grupu morati ćemo obaviti vrlo kratko. Ne samo zato, što bismo morali znatnim dijelom ponavljati ono, što smo već u prvom članku kazali, nego poglavito zato, što bismo morali pisati o H. N. Z., kojoj smo članom i pristašom, za koju smo radili, pak bi nam se kazalo: »Svaki ciganin svoga konja hvali».

Pogibelji samohvale želimo se svakako ugnuti, pak ćemo zato biti suhoparni i stvarni. Kazati ćemo samo toliko, da je tako zamašan uspjeh u jednom narodu, kao što je postigla H. N. Z. mogla postići samo organizacija, koja je koli nutarnjom strukturom, toli vanjskom taktikom odgovarala pravim potrebama naroda, koja mu je bila nužna i koja je znala pogoditi prave žice i zastupati prave njegove interese.

Inače bi takav uspjeh bio prosto neshvatljiv.

Opširnije baviti ćemo se ali onim momentima, koje smo svrstali u drugu grupu.

U prvom našem članku utvrdili smo činjenicu, da je za prvih 30 godina austrijske uprave u Bosni i Hercegovini političko vodstvo hrvatskoga naroda u tim zemljama bilo u rukama kaptola vrhbosanskoga. Ujedno smo ali utvrdili i činjenicu, da je pod konac te periode, naime u godinama 1905. — 1908., politički i socialni upliv

<sup>23</sup> »Tko dobro razlikuje, dobro poučava«. (op. prir.)

Hrvata katolika u Bosni i Hercegovini, nu ne samo njih, nego katolika u Bosni i Hercegovini u opće, bio gotovo jednak ništici.

Stari je pako zakon u socialnom životu, da je vodstvo vazda bilo i da će vazda biti odgovorno za uspjeh i neuspjeh vogenoga elementa. To je poznata činjenica i po maksimi »notorium non eget probatione»<sup>24</sup> mislimo, da toga dokazivati ne trebamo.

Spomenuti ćemo samo toliko, da je toliko vogja, toliko kraljeva i careva teško, dapače glavom platilo svoje neuspjehe.

Vodstvo dakle, koje je vodilo do god. 1908. hrvatski narod, bilo je nolens volens<sup>25</sup> odgovorno za naše potpune neuspjehe, za naše padanje na svim linijama, za naše potpuno neznamenovanje i manjak svakog političkog upliva, koji je za tu periodu hrvatskog katoličkog naroda u Bosni i Hercegovini tako karakterističan. Na nj je pao odium svih naših neuspjeha i tužnog razvitka naših prilika, a možda i dalnjih konzekvencija, koje su iz toga proizlazile.

Da li je kaptol vrhbosanski i njegova glava bio svjestan te odgovornosti, na to ne znamo odgovoriti. Svakako moramo istaknuti, da ni široki slojevi nisu postali toga potpuno svjesni.

Pri tomu je naime važnu ulogu igrala činjenica, da je to vodstvo, kaptol vrhbosanski imao u ruci najraširenije glasilo hrvatsko u Bosni i Hercegovini, »Hrvatski Dnevnik«, koji je skupljao oko sebe sve najbolje sile u zemlji, te je prema tome raspolagalo sa moćnim sredstvom, da upliviše na mišljenje široke mase narodne.

To sredstvo je naravski kaptol izdašno upotrebljavao u svom interesu, da naime ovu svoju odgovornost zabašuri, da narodu njegova miserija ne dogje do svijesti, i da ga naproti uvjeri, da je sve u najboljem redu, da narodne stvari napreduju, a naši interesi da su u svakom pogledu po vodstvu zaštićeni.

Nu to nije hasnilo. Narod, ako i nije baš potpuno shvatio odgovornost vodstva i sve njegove neispunjene dužnosti, on je ipak instinktivno osjećao, da je sadanje stanje neodrživo, da ovaj put vodi neizbježno nizbrdice u nepovrat. I čim se je jedna nova sila pokazala u formi H. N. Z., on je listom krenuo k njoj, povjerio se njoj, i to je psihološka baza prelaza političkog upliva iz ruke kaptola vrhbosanskog u ruke središnjeg odbora H. N. Z.

Nije naša zadaća, da idemo dojakošnjem vodstvu pisati registar grijeha ili propuštaja. Mi bismo morali postati nasrtljivi i polemični, što se nikako ne bi slagalo s mirom i s objektivnošću, koju smo u ovim istraživanjima uzeli za naše vrhovno pravilo. Držimo ipak, da ne smijemo propustiti istaknuti slijedeće:

a) da dojakošnje vodstvo nije vodilo nikakove brige o socialnoj politici u širokim slojevima narodnim, osobito u seljačkom staležu, a napose da se nije brinulo za nikakvu sistematsku, po čitavoj zemlji jedinstveno organizovanu socialnu politiku, za dizanje našega jadnog elementa itd.

b) da je u političkom i socialnom djelovanju, koliko ga je u obće bilo, previše isticalo konfesionalni elemenat, a to i ondje, gdje to nije bilo nužno, ni za narod, a

<sup>24</sup> »Ono što je svima poznato nije potrebno provjeravati.« (Latinske citate, ako drukčije nije navedeno, na hrvatski je preveo dr.sc. Šime Demo.)

<sup>25</sup> »Hoćeš-nećeš«, tj. milom ili silom. (op. prir.)

možda ni za samu katoličku vjeru korisno. Tko nije zapamtio glasovitu aferu blagoslova »Trebevićevog« barjaka.<sup>26</sup> Kakov je interes imala hrvatska i katolička stvar, da se barjak jednog pjevačkog društva blagoslovi? A koliko je bilo smutnja, koliko borbe, koliko se tu vremena, papira, tinte i narodne ustrpljivosti utrošilo utaman!

c) što nije vodilo nikakove pozitivne politike realnih rezultata. Što hrvatska i narodna misao nije sama svojom snagom osvojila, vodstvo nije tome ništa ili vrlo malo doprinijelo. Da ne idemo u detalje i ne prekoračimo udarenih granica, ostati ćemo kod glavnog pitanja, kod bugjenja narodne svijesti. Sada nakon 30 godina hrvatskog rada u Bosni i Hercegovini po širokim slojevima našega naroda prilično slabo. Katolički seljak za svoju narodnost znatnim dijelom još i nezna.

Dok su pravoslavni sveštenici učinili svakoga i najzapuštenijega pravoslavnoga seljaka svjestnim Srbinom, nije političko vodstvo hrv. naroda kroz 30 g. u Bos. i Herc. učinilo u tome pogledu ama baš ništa. Što se učinilo, učinili su pojedinci, i to većinom fratri.

Kad je H. N. Z. nastupila na narodnu njivu, morala je početi ovo: morala buditi narodnu svijest u svojim članovima i tim tek stvoriti podlogu za svoj rad.

Treba istaknuti, da nitko nije bio za to pozvaniji, nego dotadašnje vodstvo hrvatskoga katoličkoga naroda u Bosni i Hercegovini; i da nitko nije imao spretnije sretstvo u ruci, nego kaptol vrhbosanski sa svojom po čitavoj zemlji razgranjenom organizacijom, sa svojim dnevnim doticajem sa narodom a i poticala nije moglo faliti. Trebalo je samo ugledati u pravoslavno sveštenstvo.

Formula: narod je kriv, što nema narodne svijesti vrlo je komodna za vodstvo, ali ne odgovara istini. A mi naprotiv tvrdimo: dotadanje vodstvo je krivo, da hrvatski narod u Bosni nema narodne svijesti. Dobar primjer pako daju nam Srbi. I tamo narod nije dobio sam od sebe narodne svijesti nego je bio baš tako narodno nesvjestan, kao i naš katolički narod. Ali njegovo svećenstvo mu je dalo narodnu svijest i to kako jaku.

Značajno je i to, da se je baš uprava H. N. Z. obratila na nadbiskupa Štadlera sa molbom, da preko svoga svećenstva djeluje na široke slojeve narodne, da se narodna svijest probudi.

A valja i ovdje istaknuti, da je u ovom manjku narodne svijesti ležala za nas velika pogibelj, osobito u očii nastajućeg sabora. Falila je u tome glavna nit, kojom smo mogli narod sa sobom povući, i baza na kojoj bi mogli organizovati za rad na vlastitu korist, na vlastito podignuće.

H. N. Z. je krepko poradila; nu odmah treba priznati, da nije dovoljnih uspjeha postigla, i da bi trebalo još mnogo i mnogo raditi. Ne ću istraživati, tko je tome kriv, nego ću samo istaknuti, da su je drugi pometali, jer su nastojali narod od nje odbiti!

3.<sup>27</sup> U članku prvom ustvrdili smo, da osnivači nisu imali nikakve protuvjerske niti antikerikalne tendencije kada su osnivali H. N. Z., nego da su samo instinktivno, pod pritiskom nužde i u težnji samodržanja svoga naroda organizovali u prvom re-

<sup>26</sup> Svečanost uvođenja (instalacije) barjaka Hrvatskoga pjevačkog društva »Trebević« održana je 2. lipnja 1900. u Sarajevu. (op. prir.)

<sup>27</sup> U izvorniku nema točke »2«. (op. prir.)

du laički elemenat, koji do onda nikako organizovan bio nije, niti u opće do znamenovanja dolazio.

Tim smo već indirektno kazali, a sad ćemo otvoreno ustvrditi, da osnivači H. N. Z. nisu težili za političkim uplivom; da nisu imali namjeru, da otmu vodstvo dosadanjem sretnom posjedniku. Naprotiv moramo istaknuti, da se kasnijem uspjehu nisu ni nadali, dapače, da su bili ne malo presenećeni i zabezegnuti, kada su vidjeli, šta su svojim istupom postigli.

Sada nam je ali iznijeti još jednu dalnju činjenicu i ustvrditi, da je dotadanje vodstvo narodno, t. j. kaptol vrhbosanski i njegova organička glava, samo krivo, da im je politički upliv tako temeljito iz ruku izmakao. Razlog je tome jedan težak i važan popust, što ga je to vodstvo počinilo.

Mi smo već u prvom članku natuknuli tešku nutarnju krizu u Bosni i Hercegovini u godinama 1906, 1907, 1908. Izložili smo nepovoljne izgleda za budućnost Hrvata u Bosni i Hercegovini, pa i opasnu situaciju same monarhije u okupiranim zemljama.

Mi ne ćemo raspredati pitanje te teške situacije, ta svi smo je preživjeli, svi znamo kako nam je bilo. Ne ćemo opisivati nutarnju tjeskobu, čuvstvo nesigurnosti, gdje se danas nije znalo, što će nam sutrašnji dan donijeti, gdje su najfantastičnije, višeput i najapsurdnije vjesti kolale; što je sve jasno odavalo, kako je doboko bilo ustalasano i uznemireno javno mnijenje i najširi slojevi.

Kako se je u tima kritičnim prilikama, tim teškim danima ponašalo dotadanje vodstvo? Potpuno pasivno! Što su kritičnija bila vremena i teže prilike, to se je više dotadanje vodstvo povlačilo u se, to ga se je manje vidjelo i čulo za nj, to je manje na svoju okolinu uplivalo.

Nismo čuli ni o kakovoj akciji, koja bi u to teško vrijeme to vodstvo poduzelo, nismo čuli nikakvi novi program, nikakvu formulu, po kojoj bi se moglo iz napetoga i nesnosnoga stanja izaći.

Čuli smo samo jedno: čuli smo u »Hrvatskom Dnevniku« bjesomućnu hajku i psovku na Srbe.

Mi ne spadamo medju takozvane »Slavosrbe« i ne držimo, da treba Srbe u svakoj prilici hvaliti i štangu im držati, kako to bez svake kritike čine neke stranke u Banovini. Isto tako nismo držali, da nismo u godinama 1906. — 08. imali razloga biti u nježnim odnošajima sa Srbima, jer smo bili potpuno svjestni, da oni rade na našu štetu i proti našim interesima.

Ali ograničiti svoj rad samo na hajku i psovku bilo na koga, ograničiti svoj rad samo na negativnu stranu, bez ikakvih daljnjih vodećih misli, bez konkretnoga rada, bez ikakove inicijative, to držimo, da ne samo nije nikakva politika, nego da je to dapače potpuna negacija pojma politike.

Bili su dakle u godinama 1907. i 1908. takovi odnošaji, da se je hrvatski katolički narod u Bosni i Hercegovini u to vrijeme osjećao napuštenim od svoga vodstva i to baš u jednoj sudbonosnoj situaciji, koja je mogla biti kobna po budućnost cijeloga hrvatskoga naroda kroz sve vijekove.

I u to teško vrijeme, kada se je dotadanje vodstvo sasvim povuklo u se, ostavilo narod bez cilja i bez orijentacije, nastupilo je nekoliko odvažnih ljudi, koji su ne štedeći svoga, sa svojih deset nokti mućno stečenoga novca, ne brineći se za svoju



osobnu sigurnost bacili se u opasnu situaciju, na uzburkano more, uzbudjenih političkih strasti, koji su agitirali, držali skupštine, vijećali, putovali u Beč i Peštu, reprezentirali narod, isticali njegove želje i potrebe, budili mu svijest i samopouzdanje. Je li dakle čudo, da ih je narod priznao i dao ovim novim aktivnim ljudima vodstvo? Nisu li pako oni, koji su narod u opasnosti ostavili bez vodstva i bez direktive, sami krivi, što su svoj dosadanji upliv izgubili?

Ovu našu tvrdnju dokazuju prilike. Tek iza aneksije, kada su sregjene prilike, kad je uz sudjelovanje novih vogja, nagjen novi put, uspostavljen red i sigurnost, javlja se opet dotadanje vodstvo, i zahtijeva pregjašnju situaciju, koju je u opasno vrijeme samo napustilo!

Nek se svaki malo zamisli u to, i prepuštamo pojedincu, da sebi o tome sud stvori.

Na svaki način moram još istaknuti, kao najvažniju točku ovoga članka, naše duboko uvjerenje: da su kaptol vrhbosanski i njegova glava na svom gubitku političkog upliva u prvom redu sami sebi krivi!

#### IV.

U dosadanja tri članka nastojali smo iznijeti bivstvo i uzroke spora izmegju nadbiskupa Štadlera i H. N. Z., te smo konstatirali, da je ćustvo toga spora samo borba za političku moć.

Ustanovivši sve to, jasno je sada, da hrvatski katolički narod u Bosni i Hercegovini stoji u ovom ćasu pred pitanjem, hoće li izabrati isključivo svjetovno-klerićko vodstvo, kao što ga je imao do konca godine 1907. ili će si stvoriti novo vodstvo, u kom će biti zastupani ravnopravno svi njegovi slojevi i staleži, dakle u pretežnom broju laikat, gdje će ali i kleru, kao velevažnom faktoru našega narodnoga života, biti osigurno ćasno mjesto.

Hrvatska Narodna Zajednica bila je sretne ruke i stvorila je takovo vodstvo, i narod ga je prihvatio, jer je baš takovo vodstvo trebao. Nu odmah moramo istaknuti, da je uloga H. N. Z. bila kod toga stvaranja tek slučajna, gotovo sporedna. H. N. Z. je pod pritiskom nužde preuzela političko vodstvo, zato, jer nije bilo drugoga organa, koji bi bio u tolikoj mjeri udovoljavao svim potrebama; i jer je dotadanje vodstvo, kako smo to u predzadnjem ćlanku istaknuli, u svom djelovanju u najkritičnijem ćasu potpuno zapelo.

Nu H. N. Z. nije išla svjestno za tim, da promijeni vodstvo, niti je ona bila nosilica ideje promjene vodstva, nego ju je ta neugodna funkcija zapala sasvim slučajno, jer su slučajno baš u isto doba nastupile prilike, u kojim se je ovo pitanje moralo riješiti. Rješavanje ovoga pitanja je palo sasvim slučajno na legja središnjeg odbora H. N. Z. i Bog dragi sam zna, da bi svi vodeći ćlanovi srednjeg odbora voljeli, da ih to nije nikada zapalo.

Hoću time da kažem, da su prilike donjele ovo pitanje na tapet, a ne H. N. Z.; i da bi pitanje promjene u vodstvu za hrvatski katolički narod došlo do rješavanja i bez H. N. Z., dapaće i protiv nje, da je njoj palo na pamet dosadanje klerićko vodstvo prihvatiti.

Nu ova lih teoretska ustanova je sporedne važnosti. Glavno je, da cijeli hrvatski katolički narod iz Bosne i Hercegovine zanima pitanje, kakvo mu u ovim teškim pri-

likama treba vodstvo, da li ćisto svjetovno-klerićko, ili sveopće narodno vodstvo, u kom će svi faktori narodnoga socijalnoga života biti zastupani polag svoga značevanjanja i svoje intelektualne i moralne snage i vrijednosti.

Nema dvojbe, da je to pitanje važno, dapaće od odlučujuće važnosti, jer o valjanom njegovom rješevju ovisi budućnost i razvitak hrvatskoga katolićkoga naroda u Bos. i Hercegovini. Budućnost Hrvatsva u Bos. i Herceg. ovisi u prvom redu o valjanom vodstvu njegovom.

Mi ne ćemo dakle moći u toku ovih istraživanja ni ovo važno pitanje mimoići, nego ćemo i njemu posvetiti nekoliko rasmatranja; kao što smo to učinili i kod pitanja, koja su dosele u pretresu bila.

Da nam se ne predbaci umišljenost, moramo se odmah ograditi, da se nikako ne smatramo pozvanim, da ex cathedra<sup>28</sup> autoritativno rješimo ovo pitanje. Mi smo naprotiv potpuno svjestni toga, da je ono vrlo teško, i da su naše sile slabe i zato smo si uzeli mnogo truda i dosta strpljivosti, vremena i prostora, da se i sa našim slabim silama pravom rješevju toga pitanja po mogućnosti približimo.

Mi smo već u dosadanjim ćlancima istaknuli, da su upravo uslijed isključivo svjetovno-klerićkoga vodstva bili nastali neki nepovoljni momenti u političkom razvitku hrvatskoga katolićkoga naroda u B. i Herceg., te smo dali već onda razumjeti, da ovo vodstvo u onoj isključivoj formi, kako je ono dosele postojalo, ne držimo shodnim ni za naš narod korisnim. Sada je naša dužnost, da tu misao, kakogod ona bila teška i zamašna, ovdje jasno i glasno izrećemo, i da utvrdimo naše uvjerenje, da ekskluzivno svjetovno-klerićko vodstvo, ne samo da je neshodno za hrvatski katolićki narod u Bosni i Herceg., nego da bi bilo u sadanjim prilikama upravo štetno i pogubno.

Da uzmognemo ovu našu tešku i zamašnu tvrdnju valjano dokazati, poslužiti ćemo se opet našim već istaknutim pravilom, «qui bene distinguit, bene docet», i razdijeliti ćemo si momente, koji za ili proti isključivom svjetovno-klerićkom vodstvu govore, na dvije kategorije, naime prvo: na uzroke općenite naravi, koji su neovisni o posebnima prilikama, koje vladaju u našoj domovini, i o ljudima, koji u njoj ulogu igraju, a drugo na kategoriju razloga specijalne naravi, koji imadu baš i isključivo svoj uzrok u spomenutim posebnim prilikama i individuima.

Razglobit ćemo najprije uzroke prve kategorije, nu tu ćemo se morati vrlo stegnuti, jer je to tako opsežna materija, kojoj bi se dali ćitavi folianti ispisati. Nu mi se moramo stegnuti na uske granice ovoga članka, i zato ćemo cijelu prvu kategoriju obaviti sa dvije točke.

a) Jedan narod treba shvatiti kao živ organizam i njegovo vodstvo kao glavu toga organizma, iz koje dolaze direktive za djelovanje svih uda njegovih. Ona glava treba da je organski srasla sa svojim tijelom, i kako je glava žilama spojena sa cijelim tijelom, i kako žile iz cijeloga tijela dovode u glavu krv, tako mora biti i kod vodstva. Ovo vodstvo mora biti organski sraslo sa narodom, mora biti izraslo prividnim<sup>29</sup>

<sup>28</sup> «S katedre», tj. nešto autoritativno tvrditi. (op. prir.)

<sup>29</sup> Vjerojatno treba stajati «prirodnim». (op. prir.)

procesom iz njegove sredine, mora biti iste konstitucije, mora š njime osjećati i čutjeti, trpjeti i radovati se, š njime stati i s njime padati. Sve to kod svjetovnoga kleričkoga vodstva ne predleži, makar ne u potpunoj mjeri. Kler namješćuju njihovi pretpostavljeni. Ovi odlučuju o tome, tko će biti namješten na tome ili tome kleričkome mjestu. Ovo namješćavanje može biti u narodnom interesu, a može biti i na narodnu štetu. Osvrnimo se na stanovite osobe i dogagajaje u Istri i Dalmaciji. Ako je, recimo, vođa hrvatskoga katoličkoga naroda u Bosni i Hercegovini jedan biskup, ili recimo baš nadbiskup vrhbosanski, tada je jednoj sili, koja leži izvan narodnih granica, i na koju narod nema nikakva upliva, moguće, da toga biskupa ili nadbiskupa, ako nije njemu ili drugom kome uplivnom faktoru počudan, skine; da narodu dakle odrubi glavu, kadgod je njoj drago. A napokon je njoj dano, da mu postavi i drugu glavu, i samo toj tuđoj sili pristoji pravo, da odredi kakova će nova glava biti, kako će ona misliti, kako se brinuti, kamo svoja uda voditi. Dakle jedna tuđa, izvan samoga naroda ležeća sila, odlučuje o tome, kakovu će narod glavu, kakovo vodstvo imati, kako će narod misliti, vodjen biti i raditi.

Kod isključivog kleričkog vodstva fali organička sveza između vodstva i naroda, i fali narodu sredstvo, da na to vodstvo upliviše u smislu svojih želja i potreba. A da to nije mala pogreška, priznati će svaki, koji zna dalje od deset brojiti.

b) U kleričkom zvanju i njihovom djelovanju leži velika jednostranost, uvjetovana njihovom zadaćom i njihovim uzvišenim pozivom, koja je i čitavom njihovom odgoju i naučnom planu strogo provedena. Theološka naobrazba je isključivo ideološka, apstraktna, i obzire se više na potrebu nadzemaljskog dijela ljudskog bića, a dosljedno tome manje za materijalnu stranu ljudskoga života.

Narodno vodstvo je funkcija, koja zahtijeva poznavanje cijelog narodnog organizma, zahtijeva, ako hoće biti pouzdano poznavanje grube realnosti, svih pitanja naših dnevnih potreba, ili makar razumjevanje gorostasnoga kompleksa pitanja državovpravne, pravne, financijske, higijenske, sociološke, tehničke i ja neznam kake sve strukovne naravi. I što se više razvijaju naše socijalne prilike što zamršeniji biva naš državni i socialni aparat, to je nužnije veće strukovno znanje za valjano vodstvo jednoga naroda.

Kraj jednostranosti kleričke naobrazbe i njihova zvanja držim, da je u njoj ona, za vodstvo nužna svestranost, te nužno shvaćanje i pregled svih realnih područja ljudskoga života, ako ne onemogućeno, a ono svakako vrlo otežčano. Držim da ove nužne uvjete za valjano vodstvo kraj jednostrane izobrazbe i zvanja kleričkog mogu samo pojedini izabrani duhovi steći. A pošto se ovaki izabrani duhovi ragjaju samo u stoljećima po jedanput a u malenim narodima još i rjeđe, to nemamo nikakve garancije, da ćemo za naše kleričko vodstvo naći baš one izabrane duhove, koje će svojim osobitim svojstvima nadvladati jednostranost kleričkoga odgoja, naobrazbe i zvanja, te nam dati dobro narodno vodstvo. Moramo se naprotiv bojati, da ono ne će biti dobro, a naposeb da ne će imati dobrog smisla za realne potrebe naroda, kako je to dosele kod nas u Bosni bilo; te što je i imalo za posljedicu, da smo mi Hrvati katolici u Bosni u zadnjih 30 godina tako zaostali.

Nema dvojbe, da i u tom leži jedan važan momenat koji odlučno govori proti isključivo svjetovno-kleričkom vodstvu.

Nu mi ćemo usprkos svih tih općenitih razloga, koji govore proti isključivo svjetovno-kleričkom vodstvu, morati priznati, da nam historija pokazuje sjajnih političara i narodnih vodja, koji su bili klerici, visoki crkveni dostojanstvenici. Navesti ćemo Mazarina,<sup>30</sup> Richelieua,<sup>31</sup> Talleyranda,<sup>32</sup> abbe' Sieyèsa,<sup>33</sup> a ne bismo bili dobri Hrvati, kad se ne bismo sjetili našega hrvatskoga bana biskupa Gjura Draškovića<sup>34</sup> (1567 — 1572.)<sup>35</sup> kad se ne bismo zahvalno sjetili jednoga Strossmayera,<sup>36</sup> jednoga Dobrila,<sup>37</sup> jednoga Pavlinovića,<sup>38</sup> jednoga Račkoga<sup>39</sup> i t. d.

Zato ćemo rado dopustiti, da je sasvim moguće, da imade jedan narod svjetovnog, ili ma kakvog drugog klerika za političkoga vodju, a da to vodstvo bude ipak sposobno i da taj narod kraj toga ipak napreduje.

Nu dopustivši sve to, moramo ipak ustvrditi, da za naš narod i za našu domovinu Bosnu i Hercegovinu, i za posebne prilike njezine isključivo svjetsko kleričko vodstvo nije moguće, dapače da ono mora nužno imati ne samo štetne, nego upravo kobne posljedice. Kušati ćemo dakle i ovu tvrdnju konkretno dokazati.

1. Za nas u Bosni i Hercegovini ne radi se o jednom apstraktnom idealnom kleričkom vodstvu, nego o odregjenim, konkretnima, nama svima vrlo dobro poznatim osobama, koje poznamo iz dnevnoga života, iz njihova mnogogodišnjega rada među nama. I kraj svega velikog štovanja za te osobe kao takove, i kao crkvene uglednike i dostojanstvenike, i kraj svega priznavanja njihovih svojstava i zasluga u mnogomu pogledu, opet nismo mogli zatajiti, da je upravo njihovo političko vodstvo bila najslabija strana njihovog djelovanja; dapače da je hrvatski narod u Herceg-Bosni po njihovom vodstvu došao do vrlo tužnih rezultata; što više do ozbiljno ugroženoga svoga narodnog opstanka u Bosni i Hercegovini.

I pošto se tu radi o snažnim i izraženim osobama, sa odregjenim i proradjenim uvjerenjem: smjerom misli i svaćanjem prilika, ne možemo očekivati, da će se ove osobe odjedared promjeniti, primiti drugo uvjerenje i drugo shvaćanje, od kojega bi

<sup>30</sup> Jules Mazarin (Giulio Raimondo Mazzarino) (1602. — 1661.), katolički svećenik, kardinal; francuski državnik. (op. prir.)

<sup>31</sup> Amand Jean du Plessis Cardinal-Duc de Richelieu (1585. — 1642.), katolički svećenik; kardinal; francuski državnik. (op. prir.)

<sup>32</sup> Charles Maurice de Talleyrand-Périgord (1754. — 1838.), katolički svećenik, biskup Autuna; francuski diplomat i političar. (op. prir.)

<sup>33</sup> Emmanuel Joseph Sieyès (1748. — 1836.), katolički redovnik; teoretičar francuske revolucije. (op. prir.)

<sup>34</sup> Juraj (Gjuro) II. grof Drašković (1525. — 1587.), katolički svećenik, zagrebački biskup i kardinal; hrvatsko-dalmatinski ban. (op. prir.)

<sup>35</sup> Godine banovanja J. II. grofa Draškovića. (op. prir.)

<sup>36</sup> Josip Juraj Strossmayer (1815. — 1905.), katolički svećenik; biskup đakovačke ili srijemske i bosanske biskupije (1849. — 1905.); vođa Narodne stranke (1860. — 1973.); mecena. (op. prir.)

<sup>37</sup> Juraj Dobrila (1812. — 1882.), katolički svećenik; biskup porečko-puljski i tršćansko-koparski; jedan od pokretača hrvatskoga narodnog preporoda u Istri. (op. prir.)

<sup>38</sup> Mihovil Pavlinović (1831. — 1887.), katolički svećenik, književnik i političar. (op. prir.)

<sup>39</sup> Franjo Rački (1828. — 1894.), katolički svećenik; povjesničar i političar (Narodna stranka); ideolog jugoslavenstva. (op. prir.)

mogli očekivati povoljnije uspjehe. Valja naprotiv istaknuti da prilike u našoj domovini nisu postale lakše, nego uslijed aneksije i uvođenja ustavnoga života one su na putu, da postanu još mnogo teže i zapletenije, nego što su dosele bile.

Ako se dakle svjetovno-kleričko vodstvo u jednostavnijim prilikama nije znalo snaći, niti nam uspjeha izvojevati, još mnogo manje možemo očekivati, da će se ovo snaći u još kud i kamo težim prilikama.

2. Još mnogo važniji je razlog proti isključivo svjetovno-kleričkom vodstvu posebna situacija i osobita zadaća, koju hrvatski narod kao par excellence politični elemenat u Bosni i Hercegovini ima.

30-godišnje nas iskustvo uči, da je dosadanje svjetsko-kleričko narodno vodstvo u svem svom političkom i socijalnom radu konfesionalni momenat isticalo vazda na prvo mjesto. Kod poznate slave Trebevićevog barjaka, valja ga crkveno posvetiti. Kad se je osnovao »Napredak«,<sup>40</sup> valja pripustiti samo katolike; inovjerci su isključeni, pa bili ma kako Hrvati. Kad je došla H. N. Z., valja ju pokatoliciti. Kako smo opširno izložili u članku II. pod točkom e) kategorično se zahtijevalo, da samo katolici smiju biti članovi H. N. Z.

Mi to sa kleričkoga gledišta shvaćamo, ali je li to u narodnom interesu, o tome se usugujemo najživlje podvojiti.

Hrvati u Bosni naime ne smiju nikada zaboraviti, da nisu samo konfesija ili narodnost pure et simple, nego da su narodnost sa velikom i važnom političkom misijom, da naime na jugu monarhije stvore jaku političku slavensku formaciju, sa zamašnim političkim i kulturnim zadatkom.

Nu ova misija, kolikogod je velika i važna sa više gledišta, toliko je i teška, obzirom na posebne prilike i kod nas Hrvata u opće, a napose u Bosni.

Ova misija, najsnažnija i najveća ideja našega narodnoga života u Bosni i Hercegovini, onoga je časa kompromitirana i izgubljena, kada se mi Hrvati iz Bosne i Hercegovine stavimo na isključivo konfesionalno stanovište. — Onoga časa, kada tu odsudnu pogrešku počinimo, mi nismo ništa drugo nego najmanja i najslabija konfesija u zemlji, koja će imati već po mehaničkim zakonima najmanji upliv i najmanju vrijednost u našoj užoj domovini. Ako pako nemamo vrijednosti mi, ne može imati vrijednosti ni misao, kojoj smo nosioci.

A pošto je konfesionalizam nerazdruživo skopčan klerikatom, osobito sa onim duhom, koji je svjetovni klerikat u Bosnu donio i odnjivio,<sup>41</sup> to je jasno i nepobitno, da je za narod, koji ima političku misiju, isključivo kleričko političko vodstvo ne samo štetno, nego upravo nemoguće.

3. Nema dvojbe, da su jezgra naše narodne vojske u Bosni i Hercegovini katolici i da su poglavito oni vojujući elemenat za našu narodnu misao i za naše narodne ideale. Nu na žalost je ovaj elemenat najmalobrojniji u Bosni i Hercegovini. —

<sup>40</sup> Hrvatsko kulturno društvo »Napredak« osnovano je 1902. u Sarajevu. (op. prir.)

<sup>41</sup> Vjerojatno treba stajati »odnjegovao«. (op. prir.)

To je sigurno jedan vrlo nepovoljan momenat u problemu naše narodne budućnosti u Bosni i Hercegovini i u ispunjivanju naših velikih narodnih ideala. Vrlo važan je dakle problem, kako ćemo usprkos ove nepogode krutih brojeva doći do znamenovanja i do snage, da svoje ciljeve ostvarimo. Držimo, da to možemo postići samo na taj način, da budemo elemenat snage, ujedno atraktivan elemenat, koji je u stanju druge elemente privlačiti k sebi i u koaliciji s njima novu snagu crpiti.

Kako je pako glede toga izgledalo pod kleričkim vodstvom hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini, a osobito u ovo posljednje vrijeme njegovo? Kako smo već u članku I. izložili, situacija je u tom pogledu bila skroz nepovoljna.

Zakukuljeni u svoj isključivi konfesionalizam, koji nam je nametnulo naše vodstvo, otugjili smo se od svih ostalih socialnih faktora u zemlji. Našemu dotadanjem vodstvu je uslijed njegovog ekstremno konfesionalnoga stanovišta uspjelo, da se je zavadilo na noževe, ne samo sa Srbima i Turcima,<sup>42</sup> to bi se još dalo donekle shvatiti, nego i sa samom vladom, koja je bila eksponat katoličke države Austro-Ugarske!

A troškove ovog konfesionalnoga luksusa plaćala je većim dijelom naša narodna misao. Nije dakle nikakvo čudo, da smo se nakon 30-godišnjeg takovog vodstva našli, osamljeni, zapušteni, ništavi i nemoćni.

Tako je bilo dosele. A kako će bit i odsele?

Ustavni je život na domaku, već nam kuca na vrata. Moć, upliv i napredak svake narodne i konfesionalne oline u Bosni i Hercegovini ovisiti će o uplivu i poziciji, što će ga ova oline umjeti izvojevati u saboru. Mi smo brojno najmanji, protiv toga nema lijeka. Mi se možemo prohrvati u saboru samo onda, ako budemo traženi elemenat za koaliciju, ako budemo umjeli igrati ulogu jezičca na vagi saborske većine.

I kolikogod mi je žao, moram ovdje ustvrditi svoje najdublje uvjerenje, da onaj elemenat, koji bude na čelu imao nadbiskupa Stadlera kao jedinoga priznatoga vođu, ne će biti atraktivan elemenat koalicije u bosanskom saboru. To je za svakoga, koji malo pozna naše prilike, nepobitno jasno; i neizbježiva posljedica uspomena, koje je 30-godišnje djelovanje toga znamenitoga, ali u svojoj politici skroz nesretnoga muža kod drugih konfesija ostavilo. Nama je žao, da to moramo konstatirati, nu mi kao narod nismo tome krivi, a dužnost nam je kao trijeznim političarima, da i pred neugodnim činjenicama ne sakrivamo glavu u pijesak, kao ptica noj, nego da im otvoreno mirno u oči pogledamo.

Naprava Srbima i Muslimanima, bilo bi isključivo svjetovno kleričko vodstvo takav odbojni, takav rastavljaajući elemenat da bi ove grupe samo nerado i u najvećoj nuždi, na nas računale i s nama u koaliciju stupale.

Daljnja posljedica bila bi neizbježiva, da i vlada, koja je kod nas silno jaka i koja će, to i u saboru ostati, niti će nas trebati, niti će nas se bojati. A čarobni rog obilja, kojim vlada raspolaže i iz koga su i Srbi i Muslimani umjeli dosele obilne plodove brati, ne će se ni u buduću nad nama Hrvatima katolicima prosipati. I biti će s

<sup>42</sup> Pod pojmom »Turci« Pilar podrazumjeva bosansko-hercegovačke muslimane. (op. prir.)

nama kao i prije g. 1908., stajati ćemo po strani, u kutu, zapušteni, prezreni i lijevati ćemo s »Hrvatskim Dnevnikom« gorke suze nad našom hudom sudbinom!

Viknut će tkogod: »to je koritaštvo«. Nije koritaštvo nego realna politika! Baš od strane gospode oko »Hrvatskog Dnevnika« predbacivalo se H. N. Z. da se bavi samo »velikom politikom«, a da se ne brine za narod, koji je »gladan kruha«. Nu ja neznam kako bih okrstio politiku, koja više za probitcima, a radi protivno od ovoga, što je nužno, da se ti probitci i postignu. Radi se samo o tome, da ne prosjačimo, nego da ono, što trebamo izvojujemo vlastitom snagom.

4. Postoji još jedna sasvim posebna opasnost, koja je nerazdruživo skopčana sa svjetovno kleričkim vodstvom. Natuknuli smo ju već pod A. ovoga članka. Ako bude politički vogja Hrvata u Bosni i Hercegovini vazda glava crkvene hierarhije u našoj domovini, a vidimo, da ova tu pogodnost neda šale iz ruku, tada će se to po vremenu udomačiti i narod će se naučiti, da mu svakodobni nadbiskup vrhbosanski bude politički vogja. Ja ću sasvim preći nepovoljne posljedice, koje moraju odatle nastati, što takovo vodstvo mora prouzročiti pasivnost i neinteres katoličke laične inteligencije za politiku i socijalni život, kako je to faktički bilo prije godine 1908. u našoj domovini. Jer tko neima prava, neima interesa, a ne će ni da ima dužnosti.

Nu i ovo je još manje zlo. Puno opasnije je slijedeće. Poznato je, da je danas naša domovina predmetom velikih ambicija koli jedne, toli druge pole monarhije, koje se bore za pretežni upliv u Bosni i Hercegovini. I posljedica tih težnja je, da je samo pitanje vremena, kad će ili jednoj ili drugoj poli monarhije uspjeti, da protura svoga pouzdanika na uplivno mjesto nadbiskupa vrhbosanskoga. Isto je tako sigurno, da taj pouzdanik ne će biti Hrvat, nego sa 95% vjerojatnosti Nijemac ili Madžar, Talijan ili, Bog zna što. Tako mi kraj svjetsko-kleričkoga političkog vodstva idemo zamamljivoj budućnosti u susret, da će koji korjeniti Madžar ili Nijemac biti naš biskup ili nadbiskup i implicite naš politički vogja u Bosni i Hercegovini. A kada se naš narod jedared na to nauči, da mu je biskup ili nadbiskup eo ipso<sup>43</sup> politički vogja, tko će mu to tek iz glave izbiti? Ne će to uspjeti onda, kad taj biskup bude Madžar ili Nijemac. A ako potraje tako slabi razvitak narodne svijesti, ne će mu biti preteško dokazati, da je i to dobro.

Ovakove pako eventualnosti, koje na žalost ne spadaju nikako u carstvo fantazija, ni nemogućnosti, ne će, ni nesmije prihvatiti ni jedan svjestan ni pošten Hrvat.

Da pako ovakovi turobni izgledi ozbiljno zabrinjuju naše narodne prvake, neka bude dokaz slijedeći primjer:

Kad su u posljednje vrijeme nadbiskup Stadler i dr. Mandić sa nekim članovima središnjeg odbora pregovarali o ukonjenju nesporazuma, te se od druge strane tražilo potpuno pokatoličenje H. N. Z. očitovao je dr. Mandić: »Ja ću Preuzvišeni ispuniti potpuno sve Vaše zahtjeve, ali uz jedan uvjet: Da mi Vi osobno jamčite, da će Vaš nasljednik na stolici nadbiskupa vrhbosanskoga biti vazda Hrvat.«

Nadbiskup Stadler, nasmješivši se gorkim posmjehom na to odgovori, da toga jamstva dati ne može.

<sup>43</sup> »Samo po sebi«, tj. baš time; radi toga. (op. prir.)

Na to će dr. Mandić: »Dosljedno tome ne možemo ni mi ispuniti Vaše zahtjeve. Ako Vama za volju učinimo preinake, damo Vam željeni upliv, ne ćemo tih prednosti više moći oduzeti ni Vašem nasljedniku, makar on bio Madžar.«

Mi bismo mogli duljiti još i dalje i iznositi još daljnjih dokaza za našu tvrdnju. Nu držimo, da je za ovaj put dosta. Držimo da smo tvrdim razlozima i sveopće poznatim činjenicama dokazali, da je usljed posebnih u Bosni i Hercegovini postojećih okolnosti nemoguće, da hrvatski katolički narod u tim zemljama bude imao isključivo svjetovno kleričko političko vodstvo. Mislimo da smo dokazali i to, ako se to ipak zbije, da će biti to na najveću štetu hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini, da će ovaj narod svojim uplivom, snagom i političkim znamenovanjem pasti još niže, nego što se je našao u prvom deceniju XX. stoljeća.

## V.

U IV. članku držali smo glavnu žetvu na bogatoj njivi razloga, koji govore proti isključivom svjetovno-kleričkom političkom vodstvu za hrvatski narod u Bosni i Hercegovini. Nu njiva ova je velika, i dužnost je naša da pogjemo pabirkovati, pak da pokupimo još po koju vlat punu bogatoga i jedroga zrna. Nu ovaj put ne ćemo se držati nikakva strogoga sistematičkoga reda, nego kako to kod pabirkovanja biva, pobirati ćemo klasje, kako nam ga sreća na put nanese.

Iz redova oko »Hrvatskoga Dnevnika« čuje se često krilatice riječ »njemački Centrum« zatim »Volksverein für das katholische Deutschland«. Poznati članci u »Hrvatskom Dnevniku« stavljali su neke vrsti Centruma upravo kao ideal, kao cilj želja bosanskohercegovačkoga svjetovnoga klera.

Da to gospoda žele, tome se ne čudimo. Centrum je u njemačkom carstvu upravo personifikacija političke moći i upliva, na kojoj se je i nastojanje željeznoga kancelara, potonjega kneza, Bismarka,<sup>44</sup> razbilo. Da naša gg. svjetovni klerici za tim teže, i da je to posljedni cilj njihovih želja, to se sasvim poklapa sa našom tvrdnjom, koju smo se trudili u članku II. dokazati, naime da se spor između svjetovnoga klera i H. N. Z. sastoji samo u borbi za svjetsku vlast.

Nu da se gospoda nadaju, da se može u Bosni stvoriti neke vrsti Centrum, ili nješto tome ma u koliko slično, tome se vrlo čudimo. Zaista je to vrlo malo laskav dokaz za političku zrelost gospode oko »Hrvatskog Dnevnika«, i za temeljitost njihovog političkog suda, kad se mogu podavati takovim utopijama. Koliko god mi je žao moram ovakvu nadu nazvati, da se blago izrazim, političkom naivnošću.

Držim upravo obzirom na posebne prilike u našoj domovini korisnim, da se tim pitanjem »Centruma u Bosni« malo pozabavimo, jer ćemo iz toga razmatranja vrlo dragocijeni materijal za usporedjivanje i stvaranje zaključaka sabrati, te ćemo mu posvetiti nekoliko redaka.

Velika moć Centruma u njemačkom carstvu osniva se na slijedećim momentima:

1) na visokoj kulturi njemačkoga naroda u opće. Nema dvojbe, da Nijemci danas stoje na čelu kulturnih naroda na svijetu. Osobito je visok prosječni kulturni ni-

<sup>44</sup> Otto Edward Leopold von Bismarck (1815. — 1898.), njemački državnik. (op. prir.)

veau pojedinca čovjeka u Njemačkoj. Kod toga treba još napose istaknuti, da je upravo jugo-zapadna t. j. pretežno katolička Njemačka kulturnija, nego sjevero-istočna, pretežno protestantska Njemačka, i da je na jugo-zapadu kultura starija, nego na sjeveroistoku. To dolazi odatle, što se je njemačka kultura razvila pod utjecajem talijanske i franceske kulture, te je ovaj upliv na jugozapadu bio raniji, intenzivniji i neposredniji.

2) Na izvanrednoj gospodarskoj snazi i bogatstvu jugo-zapadne Njemačke. Sva grandiozna industrija njemačka ima još vazda svoja pretežna sjedišta u zapadnoj Njemačkoj. Treba proći kroz Poranjsku, Elzas, Baden, Württemberg i zadiviti se tome grandioznom industrijalnom gospodarskom životu, i silnom bogatstvu, koje se je ondje skupilo.

3) Feudalno plemstvo zapadne Njemačke pretežno je katoličko i vjerski izvanredno revno. To je išlo tako daleko, da su još u prvoj polovici XIX. vijeka, čak još u historičkoj godini 1872. mnoge aristokratske njemačke obitelji mnogo življe simpatizovale za katoličkom Francuskom, nego za protestantskom Pruskom.

4) Sva ova tri faktora cijele, a osobito južne i zapadne Njemačke, naime kultiviranost i bogatstvo širokih slojeva, te jedan sloj visokog socijalnog položaja, jest katolička ideja pod udarcima Bismarckovog Kulturkampf-a ujedinila u jednu izvrstno organizovanu cjelinu: to je njemački »Centrum«.

Premda znademo potpuno cijeniti vrijednost dobre organizacije, moram odmah istaknuti, da za veliki upliv bezuvjetno trebaju inteligencija, kapital i visoki socijalni položaj. Bez ova sva tri faktora jest najljepša organizacija mlin bez vode. Neima sile koja bi ju kretala.

Zato svatko, tko trabunja o katoličkom Centrumu ili o čem sličnom u Bosni, jest političko dijete. Bez obzira na sve druge okolnosti, koju jednu takovu socijalnu organizaciju upravo isključuju, mi niti imamo dovoljno inteligencije, niti imamo dovoljno imetka, niti imamo dosta ljudi od socijalnog položaja, jednom riječi nemamo nikakvoga solidnoga temelja na koji bi se takova centrumaška organizacija sa političkim uplivom i snagom mogla osnovati. Mi katolici kao cjelina nemamo dosta izdani osnov, da svoju političku vlast solidno fondiramo, a još manje će to moći jedna frakcija, za koju se čini, da inteligenciju ne će imati na svojoj strani. Naša politička mizerija ide tako daleko, da kao cijeli narod u Bosni i Hercegovini uzeti nemamo jednoga društvenoga staleža, koji bi bio nosioc narodnih političkih težnja. U tome pogledu zaostajemo toliko za Srbima, koji imaju makar svoj razmjerno dobro situirani trgovački stalež, svoje gazde, koji je postao nosiocem narodnih političkih težnja. Mi imademo samo siromaka seljaka, bez narodne svijesti, sa 90% analfabeta, strahovito zaostalog u prosvjetnom i gospodarskom pravcu. Trgovačkog staleža nemamo, a ono nešto obrtničkog staleža, našega esnafa, to je propalo, jer se kroz 30 godina nitko nije za nj brinuo, niti mu na ruku ni u pomoć išao. Ostaje nešto činovništva, koje je po svojoj naravi politički pasivno.

Upravo ovaj potpuni manjak jednoga sloja, sposobnoga za narodno vodstvo, osim svećenstva, bio je i glavni uzrok, da nije bilo kod nas Hrvata katolika nikakve praktične politike da smo tako bili zamrli, da smo postali tako quantité négligeable, da smo izgubili svaki socijalni upliv i znamenovanje.

Šta učimo iz svega toga?

Da je glavna naša zadaća, naš hrvatski katolički narod u Bosni i Hercegovini učiniti socijalnim faktorom, faktorom, s kojim će se morati računati kao sa elementom, koji je u stanju producirati kulturnu i ekonomsku snagu. U tu svrhu glavna je naša zadaća dići njegovu intelektualnu i gospodarsku snagu i dići koli naš sveopći socijalni niveau u opće, toli nastojati pribaviti što više socijalno povoljno situiranih pojedinaca.

»Zajednica« je sasvim korektno svoju zadaću shvatila time, što je stavila svojom zadaćom gospodarski i prosvjetno podizati hrvatski narod u Bosni i Hercegovini. Sudbonosni dogogjaji, koji su se odigrali u godinama 1908., 1909., 1910. u Bosni i Hercegovini istisnuli su H. N. Z. iz njezine prirodne kolotečine, koja jest i ostaje gospodarski i prosvjetni rad. Nu mi se nadamo, da će zdravi smisao njenih vogja tu mezimicu hrvatskog katoličkog naroda povesti opet na pravi put. Da je pako H. N. Z. tolikoga odziva u Herceg-Bosni našla, proizlazi odatle, što je čitavi narod osjećao, da gospodarsko prosvjetno nastojanje je neophodno nužno, tim više, što se u tom pogledu nije radilo kroz 30 godina sasvim ništa. —

Mi moramo postati socijalnim faktorom, koji će biti uvaživan i odozgora i odozdola, i s desna i s lijeva. Mi to moramo postati zato, jer je inače neizbježno da će nas nemilosrdno pritisnuti uza zid i zdrobiti. U svijetu vlada nemilosrdna borba za opstanak, i tko ne zna biti jak i boriti se, taj mora propasti. Mi onako imamo proti sebi jednu otegotnu okolnost, da smo najmanja grupa. Ako ovu svoju brojnu inferijornost ne paraliziramo unutarnjom snagom, tada su naši izgledi za održanje vrlo nepovoljni.

Kako ćemo mi postati snažnim socijalnim faktorom? U prvom redu moramo imati ambiciju da to postanemo, i moramo učiniti sve, što je u tu svrhu nužno. Drugo moramo znati šta je nužno. Da to shvatimo, moramo biti na čistu o tomu, da kroz dosadanih 30 godina nismo bili socijalni faktor, s kojim se je računalo. Per argumentum a contrario možemo doći do zaključka, kako ćemo socijalni faktor opet postati. Moramo raditi drugačije, nego što smo radili. Ne smijemo prepustiti vršenje političkih funkcija jednom sloju ili staležu, kako je bilo za svjetovno-kleričkoga vodstva, a sami se pustiti u komotni san i nebrigu. Cijeli narod mora neumorno raditi na svome podignuću, svaki pojedinac mora imati interesa na tome poslu, mora se osjećati suradnikom u radu za narodni preporod. Mi nismo badava upleli razmatranja o njemačkom Centrumu u ovaj članak, učinili smo to hotice, da pokažemo, da su inteligencija, povoljno imućveno stanje, i što viši socijalni položaj što većeg broja narodnih pojedinaca glavni uvjet narodnoj snazi.

Mi smo ovako po vlastitoj indukciji došli do toga zaključka. No nismo trebali ići tako daleko. Mogli smo sjajan primjer naći u Srba. U programu srpske narodne organizacije, od 27. — 31. listopada 1907. stoji: Kulturno i ekonomski jak čovjek uslov je slobodnoga čovjeka, a slobodan čovjek je jedini čvrst temelj slobodne države.

Ovdje je rečeno isto što smo mi prije kazali, samo još u ruhu onog romantičnog liberalizma, iz 70-tih godina prošloga stoljeća, koji je po našem mnijenju svoju ulogu već izigrao. Nu svjestno provadjanje ovoga principa unijelo je Srbima epitheton,<sup>45</sup> da su najnapredniji elemenat u zemlji.

<sup>45</sup> Pridjevak. (op. prir.)

Zar ne bismo i mi mogli provesti taki princip? Zar ne bismo i mi mogli kod nas konzekventno provesti sličnu maksimu i time pokročiti putem, da budemo jedan socijalni faktor, jedan faktor snage s kime se računati mora? Jer cijeli hrvatski narod sit je slaboće i nemoći, sit je poniženja, koja dnevno sa svoje slaboće trpi, i trpiti mora. Mi hoćemo da budemo moćni, zdravi i jaki, mi hoćemo da živimo punim, snažnim narodnim životom.

I ako smo se usudili, da dignemo svoj glas proti isključivo svjetovno-kleričkom vodstvu, učinili smo to poglavito, jer iz 30-godišnjega rada njegova vidimo, da nije pokazalo nikakva smisla za to, da svoj elemenat kome je na čelu, učini socijalno jakim i uglednim elementom, i da prama tome svoj rad udesi.

Zašto je tome tako?

Zato jer to svjetovno kleričko vodstvo neima nikakove prirodne organske veze sa narodom, kome na čelu stoji; kao što smo to već dokazali pod točkom a) predjašnjega članka. Zato jer je gospodin nadbiskup vrhbosanski nadbiskupom »po milosti Božjoj i svete apostolske stolice« te je sasvim neodvisan od naroda, kome je na čelu.

Jer ako cijeli naš hrvatski katolički narod u Bosni i Hercegovini propadne do zadnjega čovjeka, nadbiskup će vrhbosanski ostati isti veliki crkveni dostojanstvenik, pak ako nebudu Hrvati, biti će njegove ovce, Njemci, Magjari ili koji bilo drugi. On će na svaki način opet imati svojih vjernika.

Tako stoji stvar. Svjetovno kleričko vodstvo, tako organizirano kako je danas, neima interesa da se previše ešofira<sup>46</sup> za podignuće našega naroda. Ono ne ovisi o njem, ne prima svoj sjaj od njega i zato neima praktičkoga interesa, da ovaj narod digne.

Sasvim je pako drugačije kod narodnoga vodstva, pripomagana od narodu odanoga i s narodom toli usko srasloga redovništva.

Ovo živi u svom narodu i po svom narodu. Od naroda je vodstvom postavljeno i njegov upliv, njegova moć je samo odsjev narodne moći i upliva. Ako je narod nemoćan bez znamenovanja, i vodstvo to osjeća.

Postoji potpuna solidarnost interesa, jer su jedno na drugo upućeni. Zato samo narodno vodstvo niklo iz cijelosti naroda, imade uvjete da može narod socijalno dignuti, da mu može dati sve one uvjete koji su nužni, da se narod može održati kao socijalni faktor i obezbijediti svoj životni opstanak.

Ne mogu a da se ne osvrnem još na nješto. Jedno od glavnih atributa ovoga »biti socijalni faktor« jest to, da uzmognemo uspješno uzdržati konkurenciju drugih socijalnih faktora. Tu moramo u prvome redu uvažiti Srbe, kao najjači i najbrojniji faktor u zemlji. U toj konkurenciji, kako sam već više puta istaknuo, imamo onako protiv nas brojčanu manjinu. Najmanje što moramo nastojati jest to, da nutarnjom organizacijom budemo makar jednako vrijedni Srbima. Kod njih pako je najvidljivija značajka, da klerički i laički elemenat ide usporedo, da neima nadređenosti i podređenosti, nego da se svjetovni i duhovni element ujedinjuje i upotpunjuje. I najveći

<sup>46</sup> »échauffer« (franc.) = zagrijati. (op. prir.)

dio srpskih uspjeha leži baš u tome, da ova dva elementa rade zajednički, uzajamno se podupiru i jedan drugoga jačaju.

Kod nas je pako obratno. Klerički elemenat ne će da čuje o kakvoj koordinaciji ni usporednosti, nego od laikata zahtijeva bezuvjetnu subordinaciju. I to je glavni momenat nesporazuma između nadbiskupa Šadlera i H. N. Z. Vodstvo H. N. Z. iz praktičko-političkih razloga držalo je da mora uskratiti subordinaciju, i iz toga nastao je casus belli.<sup>47</sup>

A kao glavni razlog ove uskrate subordinacije navodim to, da su se vodje H. N. Z. uvjerali, da je ovaj odnošaj subordinacije laikata pod klerikat takav momenat, koji nas a priori čini slabijima naprama Srbima i da mi, dok stojimo u tom odnošaju konkurenciju sa Srbima nikako izdržati ne možemo.

I dok mi ne budemo imali na vodstvu ovakovih ljudi, snažnih, samostalnih mislioca, neumornih radnika, dotle se u našoj narodnoj borbi nemamo ničemu nadati, nego neuspjehu.

## VI.

Vrijeme je, da završimo ciklus naših članaka.

Hrleć kraju ne možemo ipak, a da se ne osvrnemo na jedno pitanje, upravo za to, jer je ono u nerazdijelivom savezu sa temom, koju smo kroz pet dosadanjih članaka obradjivali.

Predbacuje se H. N. Z., da je »hotimice razdvojila kler svjetovni i redovnički«. To se je čak reklo sa mjerodavnoga mjesta i u jednoj službenoj izvaji.

U »Hrv. Zajednici«<sup>48</sup> br. 19. od 10. ožujka ove godine iznešen je članak »Tko je razdvojio kler u Bosni i Hercegovini«, u kome se ta tvrdnja pobija dokazima iz skore prošlosti naše domovine. Nu i mi ne mogosmo na ino, a da se ne obazremo na ovako neslane tvrdnje, jer tako što može ustvrditi samo ili nepromišljenost ili hotimično izvrtanje istine.

I mi ćemo o tom predmetu iznijeti naše mnijenje, tim prije, što se u svima točkama ne slažemo sa mnijenjem, iznesenim u »Hrv. Zajednici«.

Mi ne ćemo ponavljati ono, što je u spomenutom članku navedeno, nego upućujemo svakoga, koga stvar zanima, na taj oštri, ali stvarni entrefilet.<sup>49</sup> Navesti ćemo samo toliko, da je upravo smiješno, dapače apsurdno činiti H. N. Z. odgovornom za jednu opreku, koja postoji ne decenija, nego već stoljeća. A da je ova opreka danas u Bosni i Hercegovini tako oštro izbila na površinu, krivi su baš oni sami, koji se danas najviše na nju tuže.

Dok naime prije spomenuti entrefilet u »Hrvatskoj Zajednici« tvrdi, da je razdor između svjetovnog i redovnog svećenstva u Bosni i Hercegovini nastao onoga časa, kad je Preuzvišeni<sup>50</sup> stupio na bosansko tlo; moram ja poći dalje i kazati: »ovaj raz-

<sup>47</sup> »Povod ratu«. (op. prir.)

<sup>48</sup> Glasilo Hrvatske narodne zajednice, koje je izlazilo je u razdoblju od 1909. do 1912. u Sarajevu. (op. prir.)

<sup>49</sup> Mali članak u novinama. (op. prir.)

<sup>50</sup> Misli se na nadbiskupa J. Stadlera. (op. prir.)

dor je mnogo stariji». Od spomenutoga časa počeo je samo za Herceg-Bosnu, gdje je uslijed pozicije, koju su Franjevci ovdje zauzimali, uzeo posebnu formu i oštrinu, nu on de fakto postoji već od stoljeća.

Quod est demonstrandum.<sup>51</sup> — Stvar je nešto poteška, ali sa pazljivošću čitaoca hoćemo je do kraja dovesti.

Svojim breveom<sup>52</sup> »Dominus ac redemptor noster«<sup>53</sup> ukinuo je papa Clemens XIV.<sup>54</sup> red Isusovaca.<sup>55</sup>

Svojom bullom<sup>56</sup> »Sollicitudo omnium ecclesiarum«<sup>57</sup> od 7. kolovoza 1814. obnovio je papa Pio VII.<sup>58</sup> Isusovački red u potpunom opsegu.

Od toga dana do dana današnjega raste moć Jezuita, i to ne toliko naprama vani, koliko naprama unutra, u samoj katoličkoj crkvi. To ima više razloga. Jedan od bitnih je taj, da je duh francuske revolucije uzdrmao početkom XIX. stoljeća postojeća državna uređenja u cijeloj Evropi, a nije bome poštudio ni papinske države, koja je u prvoj polovici XIX. stoljeća bila izvanredno rastočena republikanizmom, tim više, što je nutarnja uprava papinske države bila prilično loša. Naravski, da su kraj ovakih prilika Jezuite kao širitelji vjerske stege i borci za političku moć papinstva bili dobro došli saveznici ne samo papi, nego dapače i svjetovnim vladarima svih evropskih katoličkih država.

Onda je nastupila godina 1871. propast papinske države, posjednuće Rima, i svjetska vlast pape došla u veliku opasnost. Opet su se Isusovci pokazali najsposobnijim braniteljima papinskih interesa. Sa funkcijama, koje su oni vršili u crkvi i izvan crkve, rasla je i njihova moć i upliv.

Tako karakterizira druga polovica XIX. stoljeća u povjesti katoličke crkve silno pretezanje jezuitskoga upliva na svim poprištima crkvenoga života, a osobito u dogmatičkom dijelu.

Poznata je stvar, da su dogme o bezgrješnom začecu bl. djevice Marije i nepogrješivosti pape po Jezuitima zastupani, da je njihova zasluga, da su po cijeloj crkvi kao dogme prihvaćene. Poznato je i to, da je bilo vrlo dobrih katolika, koji su u ovom pretezanju jezuitskoga upliva u katoličkoj crkvi vidjeli veliku opasnost, te da je naš Strossmayer u svom glasovitom govoru ustao proti dogmi o nepogrješivosti papinoj. Nu kasnije »laudabiliter se subjecit«<sup>59</sup>. Poznato je i to, da se u Rimu govori

<sup>51</sup> »Što valja dokazati.«

<sup>52</sup> »Breve« = kratak. Kratka službena isprava, osobito papinska o manje važnim stvarima. (op. prir.)

<sup>53</sup> »Gospodin i Spasitelj naš.«

<sup>54</sup> Klement XIV. (1769. — 1774.), poglavar Katoličke crkve. (op. prir.)

<sup>55</sup> Družba Isusova (Societas Iesu). Red je u Španjolskoj 1540. osnovao Sv. Ignacije Loyola. Papa Klement XIV. službeno ukida red 1773. Isusovcima je već ranije bilo zabranjeno djelovati u Portugalu (1759.), Francuskoj (1764.) i Španjolskoj (1767.). Usprkos papinskoj zabrani pojedini članovi Družbe nastavljaju djelovati u Prusiji i Rusiji. (op. prir.)

<sup>56</sup> »Bulla« (lat.) = bula. Javna isprava pod pečatom. Papinski dekret s olovnim pečatom. (op. prir.)

<sup>57</sup> »Briga za sve Crkve.«

<sup>58</sup> Pijo VII. (1800. — 1823.), poglavar Katoličke crkve. Svjetovno ime: Barnaba Niccolò Maria Luigi Chiaramonti (1740. — 1823.). (op. prir.)

<sup>59</sup> »Pohvalno se podložio.«

ne samo o »papa bianco«,<sup>60</sup> sv. ocu papi, nego i o »papa nero«, crnom papi, t. j. Isusovačkom generalu, što najbolje prikazuje odlučni upliv, koji je taj red u cijeloj crkvi vršio.

Taj pretežni upliv Jezuita pokazao se je i u Bosni. Čim se je nakon okupacije<sup>61</sup> stalo raditi o osnutku redovite crkvene hierarhije,<sup>62</sup> došli su i Jezuiti u zemlju i primili u svoje ruke odgoj katoličkog svećeničkog podmlatka, uzeli u svoje ruke gimnaziju u Travniku i sjemenište u Sarajevu.

To je jedna premisa za naš zaključak. —

Druga je premisa, da između Jezuita i Franjevaca postoji jedna nutarnja, načelna opreka.

Uzroci ove opreke raznoliki su. Navesti ćemo neke:

1. Opreka leži već u samoj naravi i karakteru i individualnom razvitku utemeljitelja obijuh redova sv. Franje od Assiza<sup>63</sup> i sv. Ignacija Loyole.<sup>64</sup> — Sv. Franjo bio je najveći mističar katoličke crkve, njegove »Laudes creaturarum«<sup>65</sup> jesu pune najdublje, najčišće vjerske mistike. Dosljedno bio je sv. Franjo od Assisa i nesklon organizaciji svoga reda, te je u tom pogledu vrlo malo i nerado radio. Sv. Ignacije Loyola bio je pako racionalista, osobito u drugoj polovici svoga života, kada je postao prvim generalom svoga reda. U tom svojstvu bio je on nedostiziv spekulativni mislioc i organizator, koji je stavio temelj budućoj veličini i znamenovanju svoga reda.

2. Svaki od ova dva velika svetca i muža osnovao je svoj red sa protivnom svrhom. Ove svrhe bile su upravo u megjusobnoj opreci. Cilj, za kojim je sv. Franjo Assisi išao, bio je povratak klera evanđeoskom siromaštvu, bilo je nastojanje osloboditi svoje sljedbenike od svjetskih spona, od bogatstva i brige za prolazna dobra.

Sv. Ignacijo Loyola pako osnovao je svoj red, da ga stavi u službu papinske vlasti, koja je iza reformacije stala naglo padati. Pošto je pako važni dio tadanje papinske politike sastojao u borbi za očuvanje svjetske moći papinstva i papinske države, to su Jezuiti postali poglaviti borci za postignuće ove svrhe. — Tako se je razvila ona svjetska uglagjenost Jezuita, ono njihovo nastojanje, da vazda u najvišim krugovima steknu pristaše i upliva.

Jezuite bili su vazda izvrsni trgovci, koji su osobito prije svojega ukinuća na veliko trgovinu vodili, te je poznat iz francuske povjesti glasoviti proces sa trgovačkom kućom Lioncy u Marseille,<sup>66</sup> koji je na koncu bio uzrokom, da su bili izagnani iz Francuske. — Poznato je takogjer, da su Jezuiti osnovali i jednu jezuitsku državu u

<sup>60</sup> Bijeli papa. (op. prir.)

<sup>61</sup> Austro-Ugarska Monarhija je, na temelju odluke Berlinskoga kongresa, okupirala 1878. Bosnu i Hercegovinu, koja je i nadalje ostala pod suverenitetom sultana. (op. prir.)

<sup>62</sup> Svjetovna hijerarhija Katoličke crkve u Bosni i Hercegovini uspostavljena je nakon ugovora Sv. Stolice i Austro-Ugarske Monarhije 1881. (op. prir.)

<sup>63</sup> Sv. Franjo Asiški (1181. — 1226.), talijanski vjerski reformator. Svjetovno ime: Giovanni Francesco Bernardone. (op. prir.)

<sup>64</sup> Inigo López de Loyola (1491. — 1556.). (op. prir.)

<sup>65</sup> »Pohvale stvorova.«

<sup>66</sup> Riječ je o sporu koji je sredinom XVIII. st. izbio zbog novčanih dugovanja tamošnjih isusovaca tvrtki Braća Lioncy i Gouffre. (op. prir.)

Paraguayu,<sup>67</sup> u južnoj Americi. To oni nikada ne bi bili mogli postići, da nije njihovo nastojanje bilo upravljeno za svjetskom moći i svjetskim dobrima.

Ne može čovjek dakle sebi predstaviti veće i principijelnije opreke, nego što je postojala izmehu cilja i sredstava čitave organizacije i djelovanja obaju ovih redova, Franjevaca i Jezuita. S jedne strane Franjevci sa organizacijom, koja teži za evanđeoskim siromaštvom i za oslobogjenjem od svjetovnih spona, a s druge strane Jezuiti, organizirani, da budu borci za svjetovnu moć i upliv katoličke crkve.

3. Ova nutarnja opreka očitovala se je i u filozofskom smjeru iz filozofije, koju su kultivirala obadva reda. Isusovci jesu glavni zastupnici tomističke filozofije (filozofija sv. Tome od Aquina),<sup>68</sup> dočim su Franjevci bili nosioci filozofije scotističke (filozofija Duns Scotusa),<sup>69</sup> znamenitog filozofa, rodom Irca, 1265. — 1308.).

Duns Scotus bio je Franjevac i najžešći protivnik tomističke filozofije, koju je svim žarom pobijao, te koju je u ono doba zastupao red Dominikanaca. — On je stavio naprama tomističkom principu realizma svoj novi princip nominalizma, te su iz toga slijedovale mnoge daleko iduće konsekvencije, koje su bile za dogmatski razvitak od velikoga znamenovanja.

Iz ovoga dakle vidimo, da stoje Jezuite i Franciskani u praktičnoj i teoretskoj opreci; i ta opreka svakomu je dubljem poznavaoču katoličke crkvene povjesti poznata. Pokazala se je ona u čestim trvenjima izmehu Jezuita i Franciskana; a pokazala se je u tome, što je upravo jedan Franciskan, došavši na papinsku stolicu, jezuitski red potpuno i ukinuo. Prije spomenuti papa Clement XIV. svojim gragjanskim imenom Giovanni Vincenzo Ganganelli,<sup>70</sup> bio je franjevac, i kao takav zvao se je fra Lorenzo, i on je bio, koji je red g. 1774. ukinuo.<sup>71</sup>

Ovaj jaz, ova opreka izmehu Jezuita i Franjevaca postoji od stoljeća. To nije samotna pojava u crkvi katoličkoj, jerbo, ni u njoj nije vazda sve išlo glatko, košto, nije drugačije moguće kod svake organizacije, koja sastoji od ljudskih bića.

Na ovu historičku opreku ja svagam opreku svjetovnoga i redovnoga klera u Bosni. Odmah iza okupacije došli su Jezuite u Bosnu, i polag općenitoga smjera razvitka katoličke crkve, uzeli su izvanredni upliv i na odgoj svjetskog svećenskog podmlatka. Ujedno su prijekim okom gledali povlašteni položaj, koji su franjevci u Bosni i Hercegovini od 400 godina uživali. Ako čovjek uvaži ovu sto-godišnju opreku i mržnju Jezuita na Franjevce, ne će se čuditi, da su odmah oni uložili cijeli svoj veliki upliv, da privilegovanu poziciju Franjevaca uzdrmaju i unište. Kraj njihovog odlučnog upliva na nutarnju upravu katoličke crkve, nije dakle ni čudo, da su oni svoje težnje mogli donekle i ostvariti. — Naše je dakle tvrdo uvjerenje, da je isključivo ova okolnost zadnjim uzrokom onoga neprijaznoga duha i onim mnogim nepravdama, koje su iza dolaska naše monarhije<sup>72</sup> nanesele Franjevcima.

<sup>67</sup> Riječ je o tzv. isusovačkim redukcijama, tj. posebnim područjima pod njihovom izravnom vlašću. (op. prir.)

<sup>68</sup> Sv. Toma Akvinski (o. 1225. — 1274.), poznat pod nadimcima: Doctor Angelicus, Doctor Universalis i Doctor Communis. (op. prir.)

<sup>69</sup> John Duns Scotus (o. 1270. — 1308.), podrijetlom Škot ili Irac. (op. prir.)

<sup>70</sup> Živio je od 1705. do 1774. (op. prir.)

<sup>71</sup> Vidi bilj. 55.

<sup>72</sup> Misli se na Austro-Ugarsku Monarhiju. (op. prir.)

Tu se dakle mi ne slažemo potpuno sa prije spomenutim člankom u »Hrvatskoj Zajednici«, jerbo držimo, da nije toliko kriv sam nadbiskup Stadler, da je nastao razdor među svjetovnim i redovnim klerom koliko njegova okolina. Držimo, da njegova krivnja predleži samo u toliko, što nije ovu pogibelj razdora uvidio, da nije shvatio, da ovaj Franjevcima neprijatni duh mora dovesti do krize, i da mu nije mudrom politikom predusretnuo.

Ići H. N. Z. kriviti zbog ovoga spora izmehu svjetovnoga i redovnoga svećenstva, najveći je nesmisao, jerbo H. N. Z. nije postojećim nutarnjim oprekama ama baš ništa doprinijela, a još ih je manje prouzročila.

Dopustiti ću samo toliko, da je osnutak H. N. Z. bio prigoda, kojom je ova opreka izašla na javu. — Nu to nije krivnja H. N. Z., nego onih, koji su svojom neoprežnošću skrivali, da je ta opreka poprimila tako oštre proporcije, te nisu imali dovoljno opreza i razbora, da ju na vrijeme predusretnu ili mudrom politikom odstrane.

Zahtjev pako, da zbog vladajućega razdora među redovnim i svjetovnim klerom H. N. Z. u opće nije smjela u život stupiti, do krajnosti je apsurdan, pa ga svaki čestiti Hrvat a priori mora odsuditi. Apsurdno bi bilo tražiti, da mi Hrvati ne udovoljavamo svojim životnim narodnim potrebama samo zato, da kod toga ne izbiju posljedice pogrešne politike pojedinih crkvenih faktora.

Kod toga ne možemo propustiti prilike, a da ne istaknemo, da je po našem skromnom mnijenju istup proti Franjevcima bio velika pogreška, koji će se prije, ili kasnije teško osvetiti katoličkoj crkvi u Bosni i Hercegovini.

Franjevci su kroz 400 godina bili temelj katolicizma u Bosni i Hercegovini. Tko dira u ovaj temelj, taj slabi nepobitno čitavu zgradu katoličke crkve u Bosni i Hercegovini.

Ja ističem ovdje još jedanput, što sam već u članku V. isticao, naime, da katolička crkva imade u Bosni izvanredno tešku situaciju. Mislećeg čovjeka mora začuditi okolnost, da vodeći krugovi katoličke crkve u našoj domovini nijesu kako treba uočili narav i znamenovanje tih poteškoća. Katolička crkva ima u Bosni i Hercegovini, da uzdrži konkurenciju kao socijalni element naprama ostalim konfesijama kao socijalnim elementima.

Uspjeh pako 30-godišnje politike katoličkog klera bio je, da smo mi katolici spali pred aneksiju upravo na minimum socijalnoga upliva i to isključivo uslijed sasvim pogrešne politike svjetovnoga našeg klera.

Ako smo isticali, da postoji opreka izmehu Jezuita i Franciskana u više pogleda, istaknuti nam je ovgje, da postoji opreka osobito u pogledu politike, koju valja u Bosni i Hercegovini voditi. Mi tvrdimo, da je samo politika Franjevaca ona, koja ima izgleda na uspjeh, zato jer je to taktika, koju su Franjevci kroz 400 godina iskustva stekli i udesili. Jezuitska pako politika, mogla je biti dobra za borbu sa protestantizmom, ali za borbu proti Bizantu ne valja ništa. Nama bi konačno ti uspjesi mogli biti prilično ravnodušni, kada ne bi troškovi te pogrešne politike konačno pali na naša legja, kao što smo to vigjeli prije aneksije. Za to je ne samo naše pravo, nego upravo naša dužnost naprama samim sebe, da i ob ovim pitanjima brigu vodimo.

I s time smo zaključili seriju naših članaka. Dalo bi se još mnogo toga napisati i baš bjesomučni napadaji na »H. N. Z.« od posljednog vremena, dali bi mnogo gradi-



va za mnogi zgodan članak. — Nu mi smo se čuvali polemike i obrekli smo na početku, da ćemo sine ira et studio pretresati naša pitanja.

Čitaoc neka sudi jesmo li obećanje držali.

Ovo što smo kazali, rekli smo pod pritiskom nutarnje potrebe. »H. N. Z.« je personifikacija volje za životom za samoodržanjem hrvatskoga naroda u Bosni i Hercegovini. Ona je prvi snažni pojav budećeg se lava hrvatskoga naroda u Bosni. Zato je ona nužna, zato ona pokazuje onu silnu otpornu snagu, koja kroz stoljeća odlikuje naš narod. Ona nije ni bezbožna ni protuvjerska, ni protukatolička ni obzoraška,<sup>73</sup> ni naprednjačka,<sup>74</sup> ona je samo borba naroda za životne svoje potrebe. »H. N. Z.« je samo svojim nastupom povrijedila interese beati possidentes, sretnih posjednika političke vlasti, ugrozila poziciju, koju su oni lagodno kroz decenija posjedovali. I zato, jer je dirnula u interese i ambicije pojedinaca i stanovitih staleža, morala bi ona umrijeti, navjestila joj se borba na život i smrt. Nu mi smo uz nju, jer vidimo u njoj život i budućnost našega naroda. Za nju smo radili, za nju smo ove retke pisali.

Neka nam se ne zamjeri, ako je koja gorka i teška pala. I mi bismo gdje koju raje bili progutali, ali se nije dalo. Važnost predmeta zahtjevala je, da gledamo stvar a ne osobe. Polazeći sa toga stanovišta nismo, koliko se je stvarnih navoda ticalo, mogli imati obzira ni prama osobama, koje inače i sami visoko štujemo.

Vodio nas je princip, koji mislimo da mora voditi svakoga Hrvata u teškim prilikama Herceg-Bosne. Salus nationis nostrae suprema lex esto.<sup>75</sup>

#### Dodatak.

U službenoj novini kaptola vrhbosanskoga u »Vrhbosni«<sup>76</sup> od 20. veljače 1910., br. 4., izašla je slijedeća okružnica preuzv. gosp. dra Josipa Stadlera, nadbiskupa vrhbosanskoga i t. d. i. t. d., kako slijedi:

Br. 193.

#### JOSIP

po milosti Božjoj i svete apostolske Stolice nadbiskup vrhbosanski i metropolit, svim svećenicima, koji su u ovoj nadbiskupiji vrhbosanskoj, [primili] blagodat i mir od Boga Oca našega i Gospodina Isusa Krista.

1. Za duhovne vježbe izdane od sv. Ignacija Loj.[ole] tvrdi sv. Stolica, da su ta exercitia spiritualia pietate ac sanctitate plena, ad aedificationem[m] et spiritualem profectum fidelium valde utilia et salubria,<sup>77</sup> i to se za njih tvrdi ne samo u opće, nego i za sve, što je u njima sadržano: omnia et singula in eis contenta.<sup>78</sup>

<sup>73</sup> Aludira se na politiku oličenu u zagrebačkom dnevniku *Obzor*. (op. prir.)

<sup>74</sup> Misli se na ideologiju mladega hrvatskog naraštaja stasaloga na prijelazu XIX. u XX. st. koji je bio pod utjecajem češkoga političara Tomáša Garrigue Masaryka. (op. prir.)

<sup>75</sup> »Neka dobrobit našega naroda bude vrhovni zakon.«

<sup>76</sup> Katolički dvotjednik/mjesečnik *Vrhbosna* pokrenut 1887. u Sarajevu. (op. prir.)

<sup>77</sup> »duhovne vježbe pune pobožnosti i svetosti, veoma korisne i spasonosne za izgradnju i duhovni napredak vjernikâ«

<sup>78</sup> »sve zajedno i sve pojedino što je u njima sadržano.«

Megju ostalim naveo je sv. Ignacij i neka pravila i načela, kojih se ima držati svatko, ako hoće da crkveno i katolički misli i djeluje. U tim malobrojnim, jezgrovitim, praktičnim pravilima i načelima riše sv. Ignacij pravi katolički duh, crkveno mišljenje, pravi kršćanski život, katolički značaj, čega na žalost ne nalaziš ni kod mnogih katolika ni kod nekih svećenika. Već sama narav stvari kazuje, kako je važno, da si uprav svećenici i redovnici pribave taj katolički duh, ter ga nastoje i megju vjernike širiti, da si ga usvoje i po njemu uprave korake svojega života.

2. Sv. Ignacij navodi osamnaest takovih pravila, što čovjeka vode k pravom crkvenomu mišljenju, k pravomu katoličkom duhu i životu, k značaju katoličkom.

Mi ćemo navesti samo dva tri izmegju tih osamnaest pravila, što nam mogu uprav u sadašnjim prilikama služiti za ravnalo života, ako hoćemo, da Gospodinu Isusu omilimo.

Regula prima: Deposito omni iudicio (proprio), debemus tenere animum paratum et promptum ad obediendum in omnibus verae Sponsae Christi Domini nostri, quae est nostra sancta Mater Ecclesia hierarchica.<sup>79</sup> Spremna i djetinja pobožnost crkvi u vjeri i crkvenoj stegi tu se iziskuju. Dvoje se ističe: prvo, u čemu se sastoji ta pobožnost crkvi, a drugo, koji nas razlozi na to nagone, da se crkvi podvrgnemo.

Pobožnost crkvi prije svega iziskuje, da se odrekemo svoga privatnoga mnijenja i da odložimo svoj privatni duh: deposito omni privato iudicio<sup>80</sup> u svim stvarima, što se tiču vjere i stege crkvene, ut assequamur veritatem,..... laudare praecepta.<sup>81</sup> Time se otklanja sve, što se podiže protiv crkve, glavno načelo svih, što na nju ustaju, a priznaje se autoritet njezin.

Ta spremnost svakog vjernika, osobito svećenika i redovnika treba da ide tako daleko, da se vazda i prije svega stavimo na stranu crkve i to na toliko, da se odrekemo svakoga svojega privatnoga mnijenja i onda sve da nam se ono čini temeljito i sigurno: animum paratum et promptum gerendo ad quaerendas rationes ad defendendum, nullatenus ad impugnandum,<sup>82</sup> a to da činimo od srca, pa da istražujemo razloge, što su crkvu vodili, da je bila i jest takove misli, pa ju hvaliti u njezinu mišljenju, a ne napadati ju, shvativši zlo njezine naume.

Od vas se dakle iziskuje, da smo djetinjom ljubavlju odani crkvi i njoj podložni. Tu djetinju odanost i podložnost iziskuju važni razlozi. Mi znamo, da crkvu rukovodi Duh Sveti i da ne može pogriješiti, dočim mi uz najveće ostroumlje i uz najbolju volju možemo pogriješiti, a i griješimo, tako da se često dogagja, ter dvojica i najučevnijih ljudi često nešto tvrde govoreći: Za glavu se kladim, da nije tako. Ili kako sv. Ignacij veli: Ako se meni čini, da je nešto bijelo, a znam, da crkva tvrdi, da je crno, pustit ću svoje privatno mni-

<sup>79</sup> »Prvo pravilo: Odloživši svaku (vlastitu) prosudbu, moramo svoj duh održavati spremnim i pripravnim na to da se u svemu pokori pravoj Zaručnici Krista Gospodina našega, a to je naša sveta hijerarhijska Majka Crkva.«

<sup>80</sup> »odloživši svaku svoju prosudbu«

<sup>81</sup> »da u svemu dodemo do istine... hvaliti zapovijedi.«

<sup>82</sup> »imajući duh spreman i pripravan na traženje argumenata za branjenje [Crkve], a nikako za napadanje [na Nju].«

jenje, pa ću usvojiti mnijenje svete matere crkve; jer je motiv svete vjere tako tvrd i nepokretan i neuskolebiv, kakova nema u nijednoj naravnoj spoznaji u nijednom naravnom osvjedočenju.

Što se pak tiče razlogâ, što nas na to nagone, da budemo crkvi odani i podložni, navode se oni riječima: *Sponsa Christi Domini nostri, quae est nostra sancta mater Ecclesia hierarchica.*<sup>83</sup> Crkva je zaručnica Kristova, koje on nikada ne može zaboraviti, nikada zapustiti; a taj Krist je naš Gospodin, koji nam zapovijeda, da slušamo njegovu zaručnicu, a našu svetu majku. Što je majka djetetu? Sve: katehet, župnik, biskup, papa. Dijete ide za njom i prati ju i vjeruje joj uprav za to, što je ona to, i jer ono zna, da majka dobro misli za nj. I sveta je ta naša majka; a bi li sveta bila da laže? I ta je crkva *Ecclesia hierarchica*;<sup>84</sup> ne sastoji se ona od jednakih članova, nije ona bez božanskoga poslanstva i posvećenja, nego je ona raznoliko raščlanjena, provigjena mnogostrukom božanskom vlašću, u divnom redu, po kojem se vjernici podvrgavaju svećenicima, svećenici biskupima, biskupi papi, a papa Kristu, i tako njezino podrijetlo dostiže do Krista, njezina utemeljitelja, ter svojim božanskim jedinstvom, svojom nepogrješivošću i nepobjedivošću svakoga sili, da joj se podvrgne ter ju sluša.

Vidi se iz svega, kako je pravedno, nužno i po nas korisno navedeno pravilo, koje nas pozivlje, da podvrgnemo spremno i potpuno svoj sud, svoje mnijenje mnijenju i sudu sv. matere crkve. Isus Krist odabra sebi crkvu za bezgrješnu i vječnu zaručnicu; obeća i dade joj Duha svoga, koji je s njom uvijek sjedinjen, koji ju uči svakoj istini, koji će s njome ostati kroz sva stoljeća. Kao što Krist ne može ostaviti crkve, tako ni crkva ne može se od njega odvojiti, jer ju on uzdržava. Pravedno je dakle, da sluša glas svoje matere crkve svaki sin, koji god se ponosi, da je sljedbenik Isusa Krista, jer uprav Krist izrijekom govori: *Si Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut ethnicus et publicanus.*<sup>85</sup> (Mat. 18, 17).

No takova poslušnost spram crkve jest i nužna, jer, kad se ne bi moglo uteći odlučnu autoritetu sv. matere crkve, onda ne bi moglo biti ni jedinstva u naukama, ni kraja u borbama, kao što to svjedoči povjest svih krivih nauka i raskola svih stoljeća, pošto je jedina crkva stup i temelj istine: *Scias quomodo oporteat te in Domo Dei conversa[r]i, quae est Ecclesia Dei vivi, columna, et firmamentum veritatis* (1. Tim. 3, 15.).<sup>86</sup>

Napokon je takova poslušnost naša, spram crkve po nas korisna, jer pomoću njezinom prevladavamo svaku zabludu i opiremo se uspješno protiv gjavolskih nasrtaja.

3. *Regula nona: laudare denique omnia praecepta Ecclesiae, animum gerendo promptum ad quaerendas rationes in ejus (v. eorum) defensionem; et nullo modo in ejus (v. eorum) impugnationem.*

<sup>83</sup> „Zaručnica Krista Gospodina našega, a to je naša sveta hijerarhijska Majka Crkva.“

<sup>84</sup> „hijerarhijska Crkva“

<sup>85</sup> „Ako Crkve ne poslušaj, neka ti bude kao pogani i carinik.“

<sup>86</sup> „Da znaš kako se treba vladati u kući Božjoj, koja je Crkva Boga živoga, stup i uporište istine.“

*Decima: debemus magis esse prompti ad probandum et laudandum tam statuta, commendationes, quam mores nostrorum majorum (i. e. superiorum, quam ad reprehendum): quia etiamsi aliquando ea non sint, vel non essent talia (i. e. quae laude digna sint, tamen) loqui contra illa, sive praedicando in publico, sermonem habendo coram personis vulgaribus (ex vulgo), generaret potius murmuraciones et scandalum, quam utilitatem; atque ita indignaretur populus contra maiores suos sive temporales, sive spirituales. Itaque (v. verumtamen) sicut damnosum est, male loqui ad plebem de maioribus absentibus, ita potest utile esse loqui de malis (eorum) moribus ad illas ipsas personas, quae possunt iis remedium adferre.*<sup>87</sup>

Tim pravilom izražava se princip: da treba svaku oblast, jer je svaka od Boga visoko cijeniti i njoj se podvrgavati ne samo mislju i srcem, nego i riječima. Sv. Ignacij hoće i iziskuje, da se svatko uvijek stavi na stranu oblasti, da njezine zapovijedi i naloge štuje, da ju uzimlje u zaštitu ter pred narodom svoga negodovanja protiv nje ne izrekne, dokle god te zapovijedi i nalozi u sebi ništa nedostojno ne sadržavaju. Razlog tomu jest, što se inače oduzima ili oslabljuje počitanje dužno oblasti. I nerazborit nalog izvršiti manje škodi, nego protiv njega na nepravu mjestu govoriti. Ako se pak može bolji savjet dati u svrhu, da se kakvom zlu doskoči, treba se obratiti na samu oblast ili na one ljude, koji znadu i mogu pomoći. Na takav se način svako društvo samo po sebi prenačinja bez vike i buke.

Dobro je sv. Ciprijan kazao, da su sve hereze i svi raskoli nastali od neposlušnosti i od preziranja svećeničkoga ugleda, a dok se čuva nepovrijegjen autoritet prelatâ, da se uništavaju u sjemenu sve zablude. A u tu svrhu, da se očuva taj autoritet, nema korisnijega i nužnijega načina i srestva, nego nastojati oko toga, da se brane, utvrguju i izvršuju sve crkvene zapovijedi, pa da se isto tako radi gledom na odluke, predaje i naputke naših poglavara. Naša je narav tako raspoložena, kada se zapovijedi i nalozi crkveni ne štuju i ne cijene, nego se po volji krše, da onda odatle to nastaje, da se malo po malo prezire i napada sam autoritet, odakle te zapovijedi i ti nalozi proishode. Odatle slijedi, da razborito nastaju sumnje o vjeri onoga, koji javno i otprto nogama gazi crkvene zapovijedi. Prve bo ovce imaju tu vlastitost, da bježe ispred vukova i da ih se čuvaju ter slijede glas vlastitih pastira u svojoj poniznosti i podvrženosti, jer o njima tvrdi sam naš Spasitelj: *Oves meae vocem meam audiunt: et ego cognosco eas, et sequuntur me: et ego vitam aeternam do eis* (Iv. 10, 27. 28.).<sup>88</sup>

Treba tu spomenuti osobito ovu opstojnost, da se strasti u puku uspire, kada je govor o vjerskim stvarima; jer ta opstojnost nameće onomu, koji bud javno bud pri-

<sup>87</sup> „Deveto pravilo: hvaleći napokon sve naloge Crkve, imajući duh spreman i pripravan na traženje argumenta za branjenje nje (tj. njih), a nikako za napadanje na nju (tj. na njih).“

Deseto: moramo biti pripravniji na odobravanje i prihvaćanje ne samo odluka i preporuka, već i osobina naših starijih (tj. nadređenih, kad se radi o prijekorima): jer, čak i ako one nisu ili nisu bile takve (tj. da bi bile dostojne hvale, ipak) govorenje protiv njih, bilo to i na javnim propovijedima kad se zbori pred pučkim osobama (iz puka), rada više gundanja i sablazni negoli koristi; i uslijed toga narod se okreće protiv svojih nadređenih — bilo svjetnovnih, bilo duhovnih. I tako (tj. ipak), kao što je štetno pred svjetinom loše govoriti o nadređenima koji nisu nazočni, tako može biti korisno o (njihovim) lošim osobinama govoriti upravo tim osobama, koje ih mogu i popraviti.“

<sup>88</sup> „Ovce moje slušaju glas moj: ja ih poznajem i one idu za mnom. Ja im dajem život vječni.“

vatno govori, posebnu pažnju i opreznu razboritost. Svi su ljudi po naravi tako raspoloženi, da ne ostaju dugo u sferi mirna razlaganja, nego kad im se duh ražari, pitanje, što bješe vjersko ili mudroslovno, postaje osobno. Svaka stranka stvara si svoj ideal, kamo sve upravlja, u koji stavlja svu svoju nadu. Pristaše jedne i druge stranke obružuju i kleveću i mrže na vogje protivne stranke. Kada stvar tako daleko doge, onda je jasno, da su razborit katolik i pametan svećenik svete matere crkve u pogibelji, da iz obzira dužnih osobama zapostave prava istine, ter ih upotrebe u korist i precjenjivanje zasluga tih osoba. Kako će izići iz te neprilike? Evo što razboritost katolička zapovijeda: Znamenje, po kojem se raspoznaje istina objavljenja, nije svetost onih osoba, koje ju propovijedaju, nego je autoritet, za koji mogu dokazati, da ga imaju u svrhu, da propovijedaju. Evo kako se to tumači. Istina objavljenja od Boga sva je sveta i upravljena, da posveti svakoga, koji ju čuje, a ponajprije da posveti samoga onoga, koji ju pripovijeda; to je istina. No onaj, koji sluša, što se propovijeda, mora li on svoju vjeru prilagoditi svetosti onoga, koji propovijeda? Tako nije to uredio Isus Krist. Treba Isusovu riječ uzeti i primiti i prihvatiti za to, jer je njegova, a ne jer je sv. Petra ili sv. Pavla. A da je riječ sv. Petra ili sv. Pavla u istinu riječ Isusova, ne raspoznaje se po svetosti Petrovoj Pavlovoj, ili po svetosti drugoga koga propovjednika, nego se raspoznaje po zakonitim dokazima, koje može ovaj ili onaj propovjednik pokazati o autoritetu primljenom od Isusa Krista, da vjeru nametne u ime njegovo. A ima dva načina, kako izaslanik Isusa Krista može dokazati svoju zakonitu misiju: Prvi apostoli dokazivahu svoje božansko poslanstvo čudesima božanske moći, koja pokazaše, da su pravi izaslanici jedinoga Boga. Ali iza njih pomoću organizacije ustanovljene od Isusa Krista u njegovoj crkvi, u kojoj su svećenici podvrženi biskupima, a biskupi priznaju za svoju vrhovnu glavu nasljednika sv. Petra i namjesnika Isusa Krista rimskoga papu, svaki svećenik, koji pokaže, da je sjedinjen sa svojim biskupom i od njega da ima misiju, da smije propovijedati riječ Božju, kano i svaki biskup, koji pokaže, da je u savezu i jedinstvu sa sv. Ocem papom, time već i jedan i drugi autentičnom čini istinitost i božanstvenost riječi, koju propovijedaju upravo onako dobro, kano da čine čudesa prvih apostola.

Odatle proishodi princip, da katolik mora brižno čuvati prava autoriteta, niti smije dopustiti, da ga njegova umišljena ili prava revnost za obdržavanje zakona, za čast sv. matere crkve, za spasenje naroda, na to potakne i sklone, da crni i rešeta javno poglavara, pastira, naučitelja, koji je provigjen zakonitim autoritetom, a koji se hvalevrijedno ne ponaša. I to pravilo valja upraviti ne samo na osobu i čast crkvenih poglavara, nego sv. Ignacij proteže ga takogjer na oblasti svjetovne; jer i zdrav razum i vjera uče, da onaj, koji hoće da autoritet svijetu sačuva, mora ga sačuvati svega potpuno. To je ona toliko preporučivana razboritost i mudrost zmije, koja se hoće i iziskuje u svrhu, da se uvijek, uz svaku cijenu sačuva glava. Glava pak crkve, glava svakoga društvenog reda jest autoritet, autoritet konkretan, sabran u osobi, koja je njime zakonito provigjena. I pravi, razboriti katolik ne zadovoljava se time, da autoritet poštuje, kada ga poštuju oni, koji ga mogu učiniti časnijim; niti se ograničuje na to, da protiv autoriteta ne ustaje, kada on dužnosti svoje vrši u svojim poslovima; nego on uvijek autoritet podnosi, poštuje, čuva i brani, dokle god on zadržji svoj značaj zakonitosti.

4. Sv. Otac Leon XIII. u svojoj okružnici od 18. siječnja 1901. Graves de communi<sup>89</sup> o kršćanskoj demokraciji daje prekrasnu pouku o raznim društvima, što se na korist prostoga naroda osnivaju. Izvadit ćemo samo neke izrazitije tačke, koje se uprav nas tiču.

a) Leon XIII. ponajprije ističe samu stvar, o kojoj se radi. Graves de communi re oeconomica disceptationes, quae non una in gente jam dudum animorum labefactant concordiam, crebrescunt in dies calentque adeo, ut consilia ipsa hominum prudentiorum suspensa merito habeant et sollicita.<sup>90</sup>

b) Spomenuvši Leon XIII., kako je poučio narod o socijalnoj bijedi i nevolji, i kako je uprav crkva ona, koja joj je doskočila, navodi društva, što su Ecclesiae auspiciis<sup>91</sup> nastala: ea ignaris oblata auxilia, quae vocant secretariatus populi (pučki biroji, gdje neuki primaju pravne upute i pravnu pomoć); mensae ad rucolarum mutationes (seoske zajmovne kase); consociationes, aliae ad suppetias mutuo ferendas, aliae ad necessitates ob infortunia levandas (udruge jedne, da si ljudi megjusobno pomažu, a druge, da doskoče nuždi nastaloj uslijed nezgodâ); opificum sodalitia (radnička društva); alia id genus et societatum et operum adjumenta (i druga takova pomagala za društva i radnike).<sup>92</sup>

Nazvavši Leon XIII. ta i takova društva kršćanskom demokracijom (quae aliud nihil est nisi haec ipsa benefica in populum actio christiana)<sup>93</sup> i razlučivši ju od demokracije socijalne (eae nempe inter se differunt tantum, quantum socialismi secta et professio christianae legis)<sup>94</sup>, navodi, kaka demokracija kršćanska već za to, što je kršćanska, spasonosno djeluje na sav narod: Democratia christiana, eo nimirum quod christiana dicitur, suo veluti fundamento, positus a divina fide principiis niti debet, infimorum sic prospiciens utilitatibus, ut animos ad sempiterna factos convenienter perficiat. Proinde nihil sit illi justitia sanctius; jus potiundi possidendi jubeat esse integrum; dispares tueatur ordines, sane proprios bene constitutae civitatis; eam demum humano convictui velit formam atque indolem esse, qualem Deus auctor indidit.<sup>95</sup>

<sup>89</sup> «Teške [rasprave] o javnoj [ekonomiji]»

<sup>90</sup> «Teške rasprave o javnoj ekonomiji, koje već dugo oslabljuju slogu ne u jednom narodu, iz dana u dan rastu i postaju tako žestoke, da su razboritiji ljudi s pravom u svojim razmišljanjima sve oprezniji i zabrinutiji.»

<sup>91</sup> «pod okriljem Crkve»

<sup>92</sup> «mjesta za pravnu pomoć neobrazovanima, zvana pučkim biroima (...) banke za davanje zajmova malim poljoprivrednicima (...) društva, jedna za međusobnu pomoć, druga za pružanje potpore poslije nezgoda ... udruge radnika (...) druga takva društva i organizacije za pomoć»

<sup>93</sup> «(koja nije ništa drugo do upravo ova kršćanska djelatnost koja čini dobro puku»)

<sup>94</sup> «(one se, doista, međusobno razlikuju toliko koliko sekta socijalista i naviještanje kršćanskoga zakona»)

<sup>95</sup> «Kršćanska demokracija, baš time što se naziva kršćanskom, mora se takoreći svojim temeljem upirati o načela koje je postavila božanska vjera, tako se brinuci za potrebe slabih, da na prikladan način usavršava duše stvorene za vječnost. Prema tome, njoj ništa ne smije biti svetije od pravde; ona mora osigurati nepovredivost prava na zarađivanje i posjedovanje; neka održava različitost društvenih klasa, koje su doista jedna od osnovnih sastavnica dobro uređene države; neka, naposljetku, pristane uz onakav oblik i izgled ljudskoga zajedničkog življenja kakav mu je Bog kao stvoritelj dao.»

Da ne bi pak tko pomislio, da demokracija kršćanska dopušta, da se ljudi otre-su poslušnosti spram oblasti svjetovne ili duhovne, kao što to uči demokracija socijalna, spominje Leon XIII.: Abhorret autem a professione christianae vitae, ut quis nolit iis subesse et parere, qui eum potestate in Ecclesia antecedunt: Episcopis in primis, quos, integrâ Pontificis Romani in universos auctoritate, Spiritus Sanctus posuit regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.<sup>96</sup> (Djel. Ap. 20, 28.).

c) Budući da premnogi socijalno pitanje smatraju ekonomskim, i takova društva, što se njime bavi, ekonomskima, to Leon XIII. te nazore pobija: De officiis virtutum et religionis modo Nos mentionem consulto injecimus. Quorumdam enim opinio est, quae in vulgus manat, quaestionem socialem, quam ajunt, oeconomicam esse tantummodo: quum contra verissimum sit, eam moralem in primis et religiosam esse, ob ea[n]demque rem ex lege morum potissime et religionis iudicio dirimendam... Deme animis sensus, quos inserit et colit christiana sapientia; deme providentiam, modestiam, parsimoniam, patientiam ceterosque rectos naturae habitus: prosperitatem, etsi multum contendas, frustra persequare. Id plane est causae, cur catholicos homines inire coetus ad meliora plebi paranda aliaque similiter instituta invehere Nos nunquam hortati sumus, quin pariter moneremus, ut haec religione auspice fierent eâque adjutrice et comite.<sup>97</sup>

d) Leon XIII. opominje katolike, neka bi sve svoje zajednice i udruge i društva stavili pod uputu i vodstvo biskupâ. *Ista catholicorum actio, qualiscumque est, ampliore quidem cum efficacitate procedet, si consociationes eorum omnes, salvo suo cuiusque jure, unâ eademque primaria vi dirigente et movente processerint. Quas ipsas partes in Italia volumus praestet institutum illud, a congressibus coetibusque catholicis, saepenumero a Nobis l[audatum]: cui et Decessor Noster et Nosmet ipsi curam hanc demandavimus communis catholicorum actio[nis], auspicio et ductu sacrorum Antistitum, temperanda[e]. Item porro fiat apud nationes ceteras, si quis usquam ejusmodi est praecipuus coetus, cui id negotii legitimo jure sit datum.*<sup>98</sup>

<sup>96</sup> »Nespojivo je, pak, s ispovijedanjem kršćanskoga života to da se netko ne želi pokoriti onima koji su po položaju u Crkvi iznad njega: prvenstveno biskupima, koje je, ne dirajući u vlast rimskoga pape nad svima, Duh Sveti postavio na čelo Crkve Božje, koju je On stekao svojom krvlju.«

<sup>97</sup> »Namjerno smo sada spomenuli dužnosti kreposti i vjere. Neki, naime, smatraju, a to se mišljenje širi u puku, da je takozvano socijalno pitanje samo ekonomsko; upravo suprotno, najveća je istina to da je ono prvenstveno moralno i vjersko i zbog toga mora biti riješeno u skladu s moralnim zakonom i vjerskim načelima... Ukloni iz duša osjećaje koje je u njih usadila i koje gaji kršćanska mudrost; ukloni promišljenost, umjerenost, štedljivost, strpljivost i ostale ispravne prirodne osobine: i uz najveći trud uzalud ćeš nastojati postići napredak. To je, doista, razlog zašto nikad nismo poticali katolike da se udružuju i uspostavljaju slične organizacije radi osiguravanja boljih prilika za sebe, a da ih ujedno nismo opominjali da to čine pod okriljem vjere te uz njezinu pomoć i sudjelovanje.«

<sup>98</sup> »To će katoličko djelovanje, u kakvom se god obliku ostvarivalo, napredovati s većom učinkovitošću, budu li sva ta udruženja, uz očuvanje nezavisnosti svakoga od njih, radila pod jednom i istom glavnom silom koja će ih voditi i pokretati. Želimo da u Italiji tu ulogu preuzme *Institut za katoličke udruge i sstanke*, koji smo više puta pohvalili. Njemu smo i naš Prethodnik i Mi sami povjerili brigu za upravu nad općim katoličkim djelatnostima, pod okriljem i vodstvom svetih Prethodnika. Nadalje, tako neka bude i kod ostalih naroda, postoji li negdje takva ugledna organizacija kojoj je na legitiman način dano to zaduženje.«

e) Leon XIII. sjeća svakoga, koji se za dobrobit bližnjega zauzima i žrtvuje, da to čini tako, ter ne zapusti duše svoje: Qui tamen in ejus officiis explendis caute admodum prudenterque faciant, ad similitudinem hominum sanctorum. Franciscus ille pauper et humilis, ille calamitosorum pater Vincentius a Paulo, alli in omni Ecclesiae memoria complures, assiduas curas in populum sic temperare consueverunt, ut non plus aequo distenti neque immemores sui, contentione pari suum ipsi animum ad perfectionem virtutis omnis excolerent.<sup>99</sup>

f) Napokon opominje Leon XIII. svakoga pojedinoga člana, a i svaku zajednicu kod osnutka takovih poduzeća, neka bi ovih o biskupima: Postremo id rursus graviusque commonemus, ut quidquid consilii in eadem causa vel singuli vel consociati homines efficiendum suscipiant, meminerint Episcoporum auctoritati esse penitus obsequendum. Decipi se ne sinant vehementiore quodam caritatis studio; quod quidem, si quam jacturam debitae obtemperationis suadeat, sincerum non est, neque solidae utilitatis efficiens, neque gratum Dei. Eorum Deus delectatur animo, qui, sententiâ sua postposita, Ecclesiae praesides sic plane ut ipsum audiunt jubentes; iis volens adest vel arduas molientibus res, coeptasque ad exitus optatos solet benignus perducere.<sup>100</sup>

5. Ovo su misli, što su mene vodile, kada sam bio ustao protiv H. N. Z., jer sam vidio, da zdrav razum i vjera od katolika iziskuje, da se pravila svih društava što se na korist njihovu, za njihovu prosvjetu i dobrobit osnivaju, moraju temeljiti na vjeri. Prije svega radi se o tome, da se kod osnutka i uprave takovih društava ima pred očima njihova svrha i da se prema toj svrhi izrade pravila i uredi i upravi sve djelovanje. Svrha pak njihova jest podizanje, promicanje, unapređenje tjelesnih i duševnih probitaka za naš zapušteni siromašni narod. Vjera treba da je svakomu društvu i temelj svim njegovim ustanovama. Religioznost članova mora biti jedna od najvažnijih njegovih ciljeva, i za to je od potrebe, da vjera pronikne svu organizaciju; inače izgubit će društvo svoj značaj, svoje obilježje, pa će u brzo biti kao i ona društva, što vjeru isključuju.

H. N. Z., stvorena za katolike, u nijednom od svih svojih pravila ne spominje imena katoličkoga, a spominje muslimane, kojima za volju prozva se hrvatska, a ne htjede, da se zove katolička. Uzevši u obzir samo prosvjetnu svrhu H. N. Z., moradosmo biti protiv nje s razloga, što muslimani mogoše po pravilima zahtijevati, da im se katoličkim novcem grade džamije, škole, izdavaju njihove knjige i. t. d.: same stvari, što katolici činiti ne smiju. Osim toga pošto su se

<sup>99</sup> »Ali neka oni u ispunjavanju tih dužnosti budu vrlo oprezni i razboriti, ugledajući se na svete ljude. Onaj slavni siromašni i ponizni Franjo, onaj poznati otac unesrećenih Vinko Paulski, te mnogi drugi koje se Crkva spominje, brinuli su se za narod na takav način, da ih to nije više nego što treba odvrćalo od brige za sebe, te su s jednakim žarom uzgajali i vlastitu dušu za savršenstvo u svakoj kreposti.«

<sup>100</sup> »Na kraju, ponovno, i to još ozbiljnije, opominjemo da pri svakoj odluci koju u toj stvari pojedinci ili udruženja budu donosili valja imati na umu potpunu pokornost biskupskoj vlasti. Neka se ne daju prevariti nekakvom prežestokom revnošću u bratskoj ljubavi; ako, naime, ona vodi do neke štete na račun dužne poslušnosti, tada nije iskrena niti donosi pravu korist, a niti je draga Bogu. Bog se raduje dušama onih koji zanemare vlastito mišljenje, pa slušaju naloge crkvenih prvaka kao da slušaju Njega; njima On rado pomaže čak i kad počinju sa zahtjevnim poslovima, a kad ih počnu dobronamerno ih vodi ka željenom cilju.«

bili organizovali kako muslimani tako i rišćani,<sup>101</sup> trebalo je, da se i mi organizujemo ne samo kano Hrvati, nego i kano katolici, to više, što H. N. Z. tim svojim postupkom odbija na hiljade dobrih katolika u svrhu, da možda za se osvoji nekoliko muslimana. Znamo, da su zajedničari istina odbili katolika na hiljade, a da nijesu za se osvojili muslimanâ, koji su se evo organizovali na temelju islamske vjere isključivši hrvatsku narodnost.

Kada su vogje H. N. Z. vidjeli, da ja kanim ustati protiv nje, zamoliše me, neka to ne bih učinio, jer da će oni promijeniti pravila za godinu dana i staviti ih na temelj sv. vjere isključivši muslimane. I ja, zamoljen i nagovaran od mnogih prijatelja, pristanem na to ter uvjetno preporučim H. N. Z., rekavši, da će se muslimani tečajem jedne godine za se organizovati, a onda da ćemo se i mi katolici za se takogjer organizovati. Kada progje godina, pisasmo iz sjednice H. N. Z., u kojoj bijaše sabrano gotovo sve svećenstvo redovničko i svjetovno, što prebiva u Sarajevu, da ispuni svoje obećanje, pa da ćemo joj se svi priljubiti. Ujedno se odabrao i odbor od sedam lica, koji se imao staviti u dogovor sa H. N. Z. ter prema danom obećanju od nje zahtijevati, da se u rečenom smislu isprave njezina pravila. No H. N. Z. odgovori, da ne će udovoljiti našim zahtjevima, a izaslani<sup>102</sup> odbor ne mogaše polučiti nikakova uspjeha. Uslijed toga svi zaključismo, da se ima stvoriti nova zajednica i staviti ju na vjersku podlogu. Što se mislilo, to se i izvelo.

Kada je H. N. Z. vidjela, da se ozbiljno misli ostvariti novu zajednicu pod imenom: Hrvatska Katolička Udruga, onda, da zaslijepi svoje članove, odluči, neka bi se uvrstilo megu pravila: »Obzirom na postojeće propise vjersko prosvjetne autonomije za pravoslavne i muslimane prestaje djelokrug H. N. Z. U vjerskim pitanjima H. N. Z. prema svojim katoličkim članovima stoji na načelima katoličke vjere i morala«. Dosljedno u drugim pitanjima, na primjer u socijalnim kako glede katolika, tako i glede muslimana i rišćana ne stoji na tim načelima. No katoličke ustanove iziskuju, da se i u socijalnim pitanjima katolici imaju staviti na katoličko stanovište.

Da se H. N. Z. sada i zbilja stavi na katoličko stanovište, morala bi se zabaciti iz slijedećih razloga:

Prvo: Kada se ozbiljno od pozvanih faktora o tom radilo, da se pravila H. N. Z. prema obećanju promijene, ne htjedoše toga vogje njezini učiniti: najbolji znak, da im nije do toga bilo stalo, nego da im je na umu bilo samo to, da osujete osnutak H. K. U.

Drugo: Da i to nijesu imali pred očima, morala bi se ipak zabaciti H. N. Z. stranom za to, što je hotice razdvojila kler svjetovni i redovnički, jer njezine vogje rekoše: Razdvojimo ih, pa ćemo sve postići, a stranom za to, što uza sve naknadne promjene, ipak proviruje namjera, da zaslijepi neuke, a samo da osujete osnutak H. K. U., jer se iz njihova proglasa, iz njihova pisanja u »Hrvatskoj Zajednici«, iz njihova djelovanja očito izvodi, da im nije ni na kraj pameti, da H. N. Zajednicu postave na temelj sv. vjere,

<sup>101</sup> Misli se na pravoslavno (grčko-istočno) pučanstvo u BiH. (op. prir.)

<sup>102</sup> Treba stajati »izabrani«. (op. prir.)

pošto se iz svega toga zaključuje, da oni nastoje sv. vjeru iz H. N. Z. uprav isključiti. To dokazuju ponajprije napadaji na sv. Stolicu, na nadbiskupa i na kaptol, na svećenstvo dakle na one, koji predstavljaju crkvu u nadbiskupiji vrhbosanskoj. To očito ističe način pisanja i djelovanja, odakle se vidi, da vogje sami u tom nalaze razliku izmegju H. N. Z., što se H. K. U. stavlja na stanovište katoličko, a H. N. Z., jer hrvatska, toga ne će, pošto se hrvatska narodna misao po njezinu osvjedochenju ne veže ni na kakovu vjeru. Ali to se protivi katoličkoj vjeri, koja svakoga Hrvata katolika i te kako veže u svim društvima, ma se koje zvalo i H. N. Z. Da se ta rečenica ima razumjeti u protukatoličkom smislu naime u tome, da se katolički momenat ima podrediti hrvatskom, vidi se iz br. 10. »Hrv. Zajednice«, u kojem se u uvodnom članku protiv muslimanske samostalne stranke tvrdi, da »u političkom razvoju stanovitoga naroda čisti konfesijonalni momenat mora biti podregjen nacijonalnomu«.

Napokon svojim tvrdnjama ustaju vogje H. N. Z. protiv načela sv. vjere katoličke. Navest ćemo samo nekoliko primjera. U svojem ekspozu-u u 1. br. »Hrv. Zajednice« navodi se, da će se nastojati, da se brižno ugiba uvlačenju vjerskih pitanja u carstvo čiste i gospodarstvene politike. To se protivi razlaganju Leona XIII., kako gore navedosmo sub littera<sup>103</sup> c), kao što mu se protivi i to, da H. N. Z. prema svojim katoličkim članovima u čisto vjerskim stvarima zastupa načela katoličke vjere i morala, kano da je slobodno u drugim stvarima staviti se na druga načela.

Protivi se načelima katoličke vjere to, što se tvrdi, da se vogje H. N. Z. ne će držati načelâ nadbiskupa, u koliko unosi u hrvatsku narodnu politiku i katoličku vjeru. A kako će biti onda s tom narodnom politikom, ako se ona postavi na stanovište, da treba crkvene zakone ukinuti gledom na sv. ženidbu, kako to i drugdje izvedoše, ili ako se sabor zaboravi, pa stvori zakone o prelazu jedne vjere u drugu koje sv. Stolica osugjuje, što? hoće li se i onda članovi H. N. Z. istovjetovati s nadbiskupom, kada on protiv te politike unese načela sv. matere crkve?

Kada bi bila još kakova sumnja, je li nije li H. N. Z. na katoličkom stanovištu, to bi je nestalo, kada se zaviri u protukatoličke listove à la »Obzor«, »Pokret« i t. d., koji iz postupka H. N. Z. i metanisanja nekih vogja njezinih oko njih izvode, da su se sretno riješili nadbiskupa i njegovih zahtjeva katoličkih, pa se stavili na stanovište ciglo hrvatsko. To potvrđuje i list dra Pilara, upravljen na veleuč. gosp. Marka Tvrtkovića,\* iz kojega se razabira, da H. N. Z. i H. K. U. stoje u potpunij opreci.

<sup>103</sup> »pod slovom«. (op. prir.)

\* Ovdje u opaski donosimo list poglavitoga gosp. dra Pilara na veleuč. gosp. Marko Tvrtkovića u cijelosti, neka se vidi, da je najveća opreka, u kojoj su Hrv. Nar. Zaj. i Hrv. Kat. Udruga najviše vjera (?).

Tuzla, 9./II. [1]910.

Iz pouzdanih vrela saznao sam, da ste Vi na 18. januara o. g. osobno prisustvovali konstituirajućoj skupštini Hrvatske Katoličke Udruge u Sarajevu.

Danas nema za jednoga naobraženog Hrvata u Bosni i Hercegovini više dvojbe, da H. K. U. i H. N. Z. stoje u potpunij opreci, dapače na žalost u neprijateljskom odnošaju, uslijed čega je sudjelovanje u obim korporacijama incompatibilno.

Ujedno na svakog od nas, u koliko je čist karakter, dolazi dužnost, da se odluči, da li će na jednu ili drugu stranu.

Napokon se tvrdi u ekspeze-u u 1. br. »Hrv. Zajednice«: Naš će rad ići za tim, da ćemo u zemlji, podijeljenoj u tolike vjerske skupine, zagovarati ideju sklada i mira, i apsolutne vjerske snošljivosti. Tá povjest nam pokazuje, kako su vjerske borbe od ubitačnih posljedica po razvitak narodâ. — To se protivi vjeri katoličkoj, jer sv. naša crkva katolička uči, *tolerantiam religionum esse impiam absurdam*;<sup>104</sup> jer vjerska snošljivost pretpostavlja, da je crkvi svejedno istina ili zabluda, da je objava beskorisna, da je slobodno Bogu ne vjerovati, kada što objavi itd. Slobodna je pak tako zvana *tolerantia politica*, qua princeps civilis non prohibet, ideoque permittit, ut quilibet eam sequatur religionem, quam vult, et cujus motivum est pax publica, timor fundatus, ne alioquin majora sequantur mala,<sup>105</sup> kako uče bogoslovi.

6. Imajući sve ovo na pameti, poimence to, kako je Gospodin Isus sve učinio, da budemo jedno, kako je On jedno s Ocem, prinuđen sam ovo izjaviti: Ja kako svjetovnim svećenicima tako i redovnicima u nadbiskupiji vrhbosanskoj zabranjujem pristupiti H. N. Z. kano članovi, a onima, koji su unutra, zapovijedam, da iz nje istupe; ujedno im nalažem, da ne smiju preporučiti narodu, da kano članovi stupe u H. N. Z. Svim veleč. dekanima ovim se nalaže, da ne smiju dati nikome dozvole, da kamo ide prisustvovati kakovoj sjednici H. N. Z.

Što se pak tiče H. K. U., to ju ja svima preporučam, neka bi ju megju narodom što više rasprostrli. Ne će li tko positive nastojati, da ju raširi, neka se ne usudi zapriječiti one, koji u njegovu župu dogju, da ju megju narodom širi. U crkvi ne smije se ni o H. N. Z. ni o H. K. U. govoriti.

7. Na koncu sa Leonom XIII. (Rerum novarum<sup>106</sup> 15. svibnja 1891.) stavljam Vam na srce: *Intendant omnes animi industriaeque vires ministri sacrorum: vobisque Venerabiles Fratres, auctoritate praeentibus et exemplo, sumpta ex Evangelio documenta vitae hominibus ex omni ordine inculcare ne desinant: omni qua possunt ope pro salute populorum contendant, potissimumque studeant et tueri in se, e[st] excitare in aliis, summis juxta atque infimis, omnium dominam ac reginam virtutum caritatem. Optata quippe salus expectanda praecipue est ex magna effusione caritatis: Christianae caritatis intelligimus, quae totius Evangelii compendiarium lex est, quaeque semetipsam [pro aliorum commodis semper devovere parata, contra] saeculi insolentiam atque immoderatum amorem sui certissima es[st] homini antidotus: cujus*

---

Pošto ste Vi aktuelno tajnik okružnog odbora H. N. Z. u Tuzli, zapada mene dužnost, da Vas kao predsjednik okružnog odbora na predležeći apsolutni incompatibilitet upozorim i uljudno Vas umolim, da kao Hrvat, svećenik, nastavnik i pošten čovjek ovo uvažiti izvolite, te ili se H. K. U. svečano odrečete, te meni pismeno izjavu u tome smjeru dadete, ili pako da iz Vašega sudjelovanja kod osnutka H. K. U. nužne konsekvencije u pogledu Vaše situacije u H. N. Z. povučete.

Sa veleštovanjem

Dr. Pilar, v. r.

<sup>104</sup> »da je vjerska snošljivost bezbožna [i] apsurdna.«

<sup>105</sup> »politička snošljivost, prema kojoj državni poglavar ne brani, a time dopušta, da svatko bude pripadnik vjerske zajednice koje želi, i čiji je motiv javni mir, kao i utemeljeni strah da će, ne bude li tako, uslijediti veća zla.«

<sup>106</sup> »[Želja za] promjenama«

virtutis partes ac lineamenta divina Paulus Apostolus iis verbis expressit: Caritas patiens est, benigna est: non quaerit quae] sua sunt: omnia suffert, omnia sustinet<sup>107</sup> (1. Kor. 13, 4-7).

Sarajevo, dne 11. veljače 1910.

Josip, v. r.

nadbiskup vrhbosanski.

Mi ne možemo na ino, a da ovu okružnicu doslovno gornjim našim člancima ne dodamo. Okružnica je publicirana, dok su naši članci izlazili. — Mi nismo ni u snu sanjali, da će sam preuzvišeni gospodin nadbiskup Stadler naći za shodno, da piscu dade toliku zadovoljštinu, te da će ono, što je autor mučno sabranim podacima dokazivao, *expressis verbis*,<sup>108</sup> i svojim službenim potpisom potvrditi.

Mi moramo priznati, da nam to u velike laska. Autor se tome nije nadao. Preuzvišenom gospodinu nadbiskupu Stadleru na svaki način srdačna hvala.

Hrvatski narod sada zna, na čem je. Hrvatski narod će znati, da si iz danih činjenica stvori zaključke, i prama tome udesi rad i nagje put u dalnju budućnost.

Priredio i bilješkama popratio: Zlatko Matijević

---

<sup>107</sup> »Neka službenici svete vjere ulože sve snage svojega duha i marljivosti, i neka vođeni vašim ugledom i primjerom, časna braćo, neumorno usađuju evangeoske životne pouke u ljude iz svakoga staleža; neka nastoje svakim mogućim sredstvom donijeti spas narodima, a ponajviše neka pokušavaju u sebi čuvati, a u drugima, najvišima kao i nanižima, potaknuti ljubav — gospodaricu i kraljicu svih kreposti. Doista, željeno spasenje valja se prvenstveno očekivati iz obilnoga izlivanja ljubavi — pri tome mislimo na kršćansku ljubav, koja je sažeti zakon cijelog Evandjelja i koja je — uvijek spremna samu sebe žrtvovati za dobrobit drugih — čovjeku najpouzdaniji protuotrov za bezumnost ovoga svijeta i neumjerenu ljubav prema samome sebi. Njezinu službu i božanske osobine Apostol Pavao je izrazio ovim riječima: Ljubav je velikodušna, dobrotiva; ne traži svoje; sve pokriva, sve podnosi.«

<sup>108</sup> »Jasno; izrijekom; doslovce«. (op. prir.)